

КӨСЕМӘЛІ СӘТТІБАЙҰЛЫ

ЖАРАЛЫ

ЖАПЫРАҚТАР

ЖАРАЛЫ ЖАПЫРАҚТАР

(повесть)

Кішкентай балалар да үлкен түс көреді.

Марк Твен.

I.

Нұртуған нағашым күншуақта отыр. Шалбарының балағын тізесіне дейін түріп алған. Қолы шүберектен босаса болды, кәрі сиырдың қаңқасындай арса-арса сүйектерін «қақтайтын» күнес іздеп жүргені. Дәл қазір оған мына көлік жуатын кәсіпорынның күнгей беті Қаратеңіздің жағажайынан артық.

- Сөйтіп, Құранды басып нанды алуға болады дедің ә, жиен?

Шор-шор боп қатып қалған буындарын күнге өптірген нағашым екі көзін бір нүктеге қадап алыпты. Сопайған басы, шоқшиған сақалы Мигель де Сервантестің айдаладағы аңғал-саңғал диірменге атой салатын әпенділеу кейіпкерінің кескін-келбетін елестетеді. Бірақ нағашымның шабуылы Сервантес серісінің соғыс тәсілінен мүлде бөлек. Найзасы - қара сөз болғанда, қалқаны - ой. Тоқсан ауыз сөздің тобықтай түйіні, Нұртуған нағашым осы отырысында испандықтардың ұлттық мақтанышына айналаған Дон Кихотынан бір мысқал да кем емес.

- Жұрт қой сөйдеп жүрген.

Жалтаруға тура келді. Әйтпесе «жұрт» деп, жауырды жаба тоқып отырғаным - бастығым. «Аузы қисық болса да, байдың баласы сөйлесін». Бұл мекемеде «біріншіге» ешкім қарсы келмеуі керек: ойымызды да, бойымызды да соған қарап түзейміз. «Жұрттың» кім екенін Нұртуған қу да біледі.

- Сонда сенің «жұртың» мәселенің мәнісі Алланың сөзінде емес, ас та төк аста дейді ғой ә, жиен?

Астапыралла! Бұл ой «қауашағыма» қалай кірмеген? Енді жандалбасалап ақталып көру керек.

- Ілкіден келе жатқан сөз емес пе? «Құранды басып нанды алуға болады, ал нанды басып Құранды алуға болмайды» деп отырушы еді ғой... молдалар.

Тым-тырыс бөлмедегі шыбынның ызыңы сияқты Нұртуған нағашымның ғақлиясы тынышымды бұзып, үдей түсті.

- Далбастапты. Бұл – шарифатты белден басқан дүмше молдалардың өздерін ақтау үшін айтқаны. Нан қандай ақ

болса, Құран да сондай хақ. Бірінен бірін төмендетуге әсте болмайды!

Ал керек болса! Көлік жуушы нағашымның пәлсәпасын қараңыз. Мен оны аяқ-қолынан су өтті-ау деп аяп жүрсем.

Өзіме де обал жоқ. Мал базарда жуан балтыр, май желкелердің малын пұлдап, делдал болып жүрген жерінен жаным ашып осында ертіп келгем. Арғы жағын Жортармен өзі келісті. Бірақ сайлау сайын биліктің май-шелпегі есіне түсетін партиялардың ұр да жық ұраншылдары сияқты нағашымның да бүйректен сирақ шығарып жүретін «балалық ауруы» бар екен. Жортар екеумізбен ә дегеннен-ақ жұлдызы жараспай қойды.

Бірақ менің жазығым не? Нағашым жақтырмады екен деп өмір-бақи қайыршы болып өтуім керек пе? Қазірдің өзінде «бизнес-жоспарым» дайын. Мысалы, қожайынның менімен бірге оқитын Сана деген қызы бар. Өзі де атына заты сай, ақылды, көркем. Мектепті бітірген соң сол сұлумен отау құрудың сәті түссе бітті, қожайынның жар дегенде жалғыз күйеу баласы болам да көлік жуу кәсіпорынымен қоса қаланың қақ ортасындағы мейрамханасына да ие болып шыға келемін...

Тәтті қиялымды тағы да Нұртуғанның гүжілі бөлді.

- Шыныңды айтшы, Құранды басып жеген нан мынау теректей бойыңа шынымен-ақ жұқ бола ма?

Түһ, мынаған дауа жоқ шығар. Қадалған жерінен қан алмай қоймайтын қандай бәлеге қалдым?

- Оны Жортардан сұра.

- Атаукересі үшін Алланың сөзін аяқасты етуге болады деген одан не үміт, не қайыр?

Нұртуғанның гүжілінде Әзірет Әлінің алдаспанындай бір алапат сес бар. Сонда бұның жанына не керек? Не жетпейді?

Өзім де тұзы жеңіл байғұспын. Басқа мақал-мәтел құрып қалғандай Құранға соқтығысып нем бар еді? Айдың-күннің аманында тақыр жерден сүрінгенімді қарашы. Бәрі түскі сорпаны сораптап отырған кезде басталды. Жортардың арқасында аузымның аққа жарығанын айтып, бір мақтайыншы дей салған сөз еді, ғазиз басымның мұндай бәлеге қалатынын қайдан білейін.

Нағашымды да аяймын. Бесіктен белі шықпай жатып жүгері суғарыпты. Одан кейін құрылысшыларға қосылып белуардан келетін батпаққа малшынған. Таңғы суықта бетіне мұз байланып жататын батпақ зіңгіттей жігітті допша домалатады дейді рас болса. Сол азаптың бәрі жиналып кеп нағашымды аяқтан алған. Қазір судың сылдырынан қорқады. Менің істеген жақсылығым сол, Нәкеңе «мұздай суға жолама, машиненің ішін ғана тазала»

деп тапсырма бердім. Бірақ «сыз табанымнан өтіп, тас төбемнен бір-ақ шықты» деп, зар илеуін сонда да қоймайды.

Бүгін жұмыстағы соңғы күнім деп сазарып отыр. «Нағашыеке-ау, ақшасы тәуірғой, неге кетіп барасыз» дегеніме, «кәмунистердің жүгерісінен құтылдым ба дегенде, кәпитәлистердің көлігін жууға әкеп қойдың» деп, әңгімені шорт кесті. Кеше де тулаған. Бұрнағы күні де кіжінген. Бірақ қоржын-қосқолаңын жиып кетіп те қалмайды. Соған қарағанда барар жері, басар тауы жоқ. Қысқасы, «іш қазандай қайнайды, күресерге дәрмен жоқтың» кері.

Бұл өзі қай жерде болып жатқан оқиға деп таңғалып отырған шығарсыздар. «Адамнан жасырғанды, Құдайдан жасыра алмайсың». Айтайын. Жортардың жуан мөріне «Республикалық психоневрологиялық диспансер» деп жазылғанына қарамастан, жұрт бұл жерді... жындыхана дейді. Жә, шошымаңыздар. Жұртыңыз, мысалы, халық қой. Ал халықтан үлкен ешкім жоқ. «Құдайдың екінші аты – халық» деген де халық емес пе? Ендеше, «халық айтса, қалт айтпайдыға» да қол қоя салыңыз. Міне, сол халықтан Жортар тұрмақ, медицинаның атасы Әбу Сина да әулие емес. Жындыхананың аты жындыхана. Сондықтан «психоневрологиялық» деп қанша жерден сыпайылағаныңызбен ел-жұрттан аса алмайсыз-дүр.

Әлбетте, шұу дегенде тосырқағаным рас. Жүйкесі жұқарып, жаны күйзелген бейшаралардың уәжін құлағына ілмей, шыңғыртып дәрі егіп жатқан медбикелердің қаталдығы да қобалжытқан. Оларға қарағанда «есуас» деген диагнозбен әкеліп тастаған міскіндердің бойынан адамға тән бірдеңелер байқалып қалады. Әңгіменің майын тамызғанда «апырау, ит байласа тұрғысыз мына жерге Демосфендей ділмарларды кім қамап отыр?» деп, жағаңды ұстайсың.

Мәшине жуатын жерге қалт-құлт етіп әуелі Домбыра келді. Жағы сембей дыңғырлай берген соң байғұсты осылай деп кетіпті. Насыбай атады екен, ернінің астына көкбұйра түйіршіктерді тастап кеп жіберіп, «Мен – Дом-бы-ламын» деп ай-шай жоқ, қолын ұсынды. Мен оның қолын қорқа-қорқа ұстап, атымды айттым. «Та-а-сың өл-ге до-ма-ла-ғалы тұл, ба-а-ла. Білақ...» деді ол. Отқа салса жанбайтын, суға салса батпайтын тісқаққан саясатшы емеспін ғой, мінез-құлқыңды былш еткізіп бетіңе айтқан қиын болады екен. Табан астында не дерімді білмей, тамағым құрғады. Бірақ жындымен жынды болам ба, шыдадым. Менің күмілжіп қалғанымды пайдаланған ол маған дейін де талайдың миын атала қылған сұрағын қойды. Айтпақшы, сұрағын қоймас бұрын ернінің астындағы насыбайды анандай жерге ытқыта түкіріп тастады. Сол сол-ақ екен, тілін «шайнай» сөйлейтін сақаулығы сап тиылды.

- Ежелгі грек аңыздарын білесің бе?

- Ептеп...

Грек аңыздарын жырлаған Гесиод, Гомер бастаған абыздар күндердің-күнінде Қазіреті Мұхаммед Салаллаһу Ғалейки Уәссәлам Пайғамбардың дүниеге келіп, жамағатқа Құдай біреу, оған серік қоспаңдар деп ақиқи тәпсір айтатынын білмеген болуы керек, ежелгі Ұрымның аспанын да, жерін де, суын да құдайларға толтырып жіберіпті.

Менің сөз таластырудан қашқақтап тұрғанымды сезген ол енді нағашыма қарады.

- Әй, жүз грамың бар ма, құйшы?

- Лә иллаһа илаллаһ Мұхаммед Расұлаллаһ, мен мұсылмандық жолға түскенмін.

- Бірақ кәпір боп кетпеген шығарсың.

Тілі тотияйындай екен бәленің. «Бірақ бақыр санаған сараң боп кетпеген шығарсың» дегенді нағашыма астарлы сөзбен әдемі жеткізді. Оның тапқырлығына Нұртуған да амал жоқ езу тартты.

- Әй, қатырасың-ау. Әрине, кәпір емеспін.

- Әкел онда...

Нұртуған ұсынған мыж-мыж 100 теңгені қуана ұстаған ол мұрнының астынан рахмет айтып, жөніне кетті.

Мен аң-таңмын. «Тасың өрге домалағалы тұр, бала. Бірақпен...» не айтпақ болды? Ойға тамызық қып кеткен ежелгі грек аңызында Сизиф деген де жазған бар. Сол пақыр дәу тасты домалатып таудың басына шығарып, енді «үһ» дей бергенде, ақ тер, көк тер болған еңбегі еш болып, тас таудың етегінен бір-ақ шығады. Содан Сизиф байғұс әлгі тасты өле-өлгенше таудың басына қарай домалатумен өткен. Өйткені маңдайына жазылған жазымыштың жазасы осы. Қандай азап десеңші. Соның кебін сен де киесің дегені ме?! Бірақ бұл күллі адамзат баласы үшін анасының құрсағында жатқанда-ақ кесіліп қойған үкім емес пе?!.

Үһ, ернім аққа енді тиді ма дегенде не деп көкіп кетті мына нақұрыс!?

* * *

Нұртуған нағашымның сопақ басындағы мың қатпарлы мида қу сирақты күнге қыздырмақтан басқа да қым-қуыт ойдың өріп жүргені сөзсіз. Көстеңдеп қалған тіл көп күттірген жоқ.

- Домбыра айтады. Баяғыда әкесінің қанын мойнына жүктеп, елінің тізгініне ие болған Крон деген патша болыпты. Сол патша күндердің күнінде астымдағы алтын тақтан айырылып қаламын-ау деп зәресі қалмайтын дертке шалдығады. Қараптан-қарап үрейленгені сонша Рея деген сұлуынан туған балаларын алдырып, тірідей жұта беріпті. Жалмауыз патшаның құлқынынан соңғы сәбиін қалай да аман алып қалғысы келген

ана көз көрмес, құлақ естімес жердегі Крит аралына барып босанады да шарананы үңгірге қалдырып кетеді. Сарайға қайтып келген кезде бұған дейін бес баласын жұтып, құныққан патша «жаңа босанған шаранаң қайда?» деп күндей күркіреді. Сол кезде Рея патшаның аранына құндақтаулы тасты тыға салады.

Дүниеге келмей жатып қиындыққа тап болған ұлдың аты Зевс екен. Ол ер жетіп, ашкөз әкесінің асқазанында тұншыққан бауырларын бостандыққа шығарады. Бастары қосылған бауырлар Кронға қарсы соғыс ашады. Ұза-а-ақ жылға созылған соғыста Зевс жеңіске жетеді. Сөйтіп жемқорлық пен парақорлық, тоғышарлық пен алыпсатарлық, бұзақылық пен ұрлық-қарлық, жағымпаздық пен сатқындық үстемдік құрған жүйе талқандалып, еркіндік іздеген ел-жұртқа әділетті билік орнатады...

- Мұны айтып жүрген жаңағы... («жынды ма?» дей жаздап барып тілімді тістеп қалдым) Домбыра ма?

- Домбыра десе дегендей... дыңғырлап бір сайраса, тоқтата алмайсың.

Басым мең-зең. Ау, Домбыра айтып жүрген аңыз қайда, біздің жындыхана... кешіріңіз, психоневрологиялық диспансер қайда?

- Сонда ол мұнымен не айтпақшы?

- Әділдік жоқ дейді. Заңды бастықтың өзі бұзады дейді. Олимп биігіндегі құдайлар мен жердегі қалың бұқараның жиылысын шақырып, заң бұзғандарды жазалайтын Зевс пен Фемиданың заманын армандайды.

Төле би атындағы мектептің 8 сыныбын үздік бітірген менің дағы біраз білімім бар. «Зевстің салтанатты сарайының алдында екі үлкен ыдыс тұрады екен, - дейтін бізге «шайтан арбамен» келіп дәріс оқитын қаңбақ шал сияқты қағылез мұғаліміміз, - оның біріне ізгілікті, екіншісіне қатыгездікті толтырып қояды екен. Заңды бұзған билік иесінің үстіне әлгі ыдыстың жиегіне дейін меймілдеген қатыгездікті құйып кеп жібереді екен де, ал жақсы басшыға... ». Қаңбақ шалдың дәрісі ойыма сап ете түскені бар болсын, өзімнен-өзім селк ете қалдым.

- Сендер немене сонда диспансерде заң бұзылып жатыр деп көкіп жүрсіңдер ме?!.

Көрінген адамнан арақ сұрап жүрген міскіннің шашбауын көтеріп отырған нағашыма ежірейе қарадым. - Бас дәрігер бұл былшылдарыңды естісе жон терілеріңді сыпырады ғой.

Нұртуған нағашым қыңырая қалды. Көзінде «сенің де сырың мәлім болды. Крон сияқты таққұмар бәлелер сендейлерден шығады. Бесіктен белдерің шықпай жатып ақшаның құлына айналасыңдар, содан кейін қожайынның он екіде бір гүлі ашылмаған қызына үйленсем деп армандайсыңдар, ары қарай Олимптің шыңы да алыс емес деп ойлайсыңдар» деп тұр.

Шынымды айтсам, соңғы кезде бес биенің сабасындай боп жайылып бара жатқан рабайсыз денем өзіме де ұнамай жүр. Ішімді үрген мес десе де болғандай. «Ет етке, сорпа бетке» деп, ішіп-жей берген соң бет-жүз де ұят-аятты ұмытып, қалыңдай береді екен. Бірі Арқаға, екіншісі Алтайға қараған қитар көз қалың қабақтың астынан сығырайып әрең көрінеді. Танау шірікін де таңқия түсті. Аспандап ұшқан алты қаз болса «Хазар* теңізі қайдасың?» деп әні-міні ұшқалы тұр.

Кәсібіміз — күндіз-түні мәшине жуу. Диспансердің қасынан ашқан көлік жуу кәсіпорынының екі тізгін, бір шылбырын Жортар маған тапсырып қойды. Бар міндетім - көліктерді жууға жалданған өзім сяқты балалардың аяқ-қолдары жаурап, кешке дейін тапқан ақшасын санап алып, бастыққа тапсыру. Бұрын жиырма теңгеге зәру болып жүретін жалаң аяқ оқушының қалтасы қазір шытырлаған ақша.

Диспансердің іргесінде құмырсқаның илеуіндей қайнаған базар бар. Түске таман сәбилердің көнетоз қол арбасына салып тамақ таситын қыздар келеді. «Кока-Коласы» мен «Йогурттарын» да ұмытпайды. Тамағы тоқтық, көйлегі көктік, Абай атам айтқандай, адамды қараптан қарап аздырады екен.

Жортардың пәлсәпасына жүгінсек - «ақша жеткен жерге аяқ та жетеді». Менің бұл ұранымды, әрине, Нұртуған нағашым естімей-ақ қойсын. Естісе «ол қандай ақша?», «ол қандай аяқ?», «ол аяқтар қандай бастарды көтеріп жүр?», «ол бастарда қандай қиялдар бар?», «ол аяқ пен бас ел-жұртты қайда апармақшы?» деп сансыз сұрақтың астына алары сөзсіз. Оны да місе тұтпай «анау депутат, әкім болам дегендерді аласұртып жүрген ақша. Ал ақшаға бір құныққан адам оны көбейген үстіне көбейе берсе екен деп құтырады. Сондықтан сайлау сайын екі иығын жұлып жеп, аласұрып жүргендердің көкейіндегі халықтың қамы емес, ақшаның қамы. Жақында екінші рет сайлауға түсем деп жүрген Жортардың арманы да көп, өте кө-ө-өп ақша!» деп, екі езуі көпіргенше екіленетіні сөзсіз. Жо-жоқ, менің бұл ойым Нәкеңнің құлағына шалынбай-ақ қойсын.

«Сынықтан басқаның бәрі жұғады». Ақша демекші, қалтама тиын-тебен түскелі қиялым қиыр-қиырды шарлайтын болды. Шаруаның бәрін орынбасарының иығына артып, өзі сауық-сайранда жүретін бастығыма еліктейтін болдым. Әсіресе, күн сайын тамақ әкеліп сататын өнебір әдемі қызды көрсем сілекейім шұбырып қоя береді.

Хазар* — Каспий теңізі.

Махаббат қызғаныштан тұрады дейді ғой білетіндер. Ақ орамал тартып, жалаңаш жерін қымтап, мөлдіреп жүретін сұлу мен Нұртуған нағашымның арасында бірдеңе бар ма деп те қауіптенемін. Тамақ әкелген сайын көлік жуатын кәсіпорынға қарай жалтақтай беретіні де тегін емес.

Өткенде нағашымның жұмыс киімінің қалтасынан түсіп қалған қағазды тауып алдым. Мыж-мыж қағаздың бүктеуін жазып жіберсем, о, тоба, өлеңдер. Бас жағына:

«Нұртуған аға! Сіздің өлеңдеріңізді газеттен оқып жүрмін. Бірақ осы арада істейді деп ойламаппын. Аға, өзіммен өзім жалғыз қалған кезде жазған мына өлеңімді оқып көріңізші. Айқыз.» -

деп жазыпты. Домбыра ма, Нұртуған ба, біреу-міреуі қылқиып келіп қалмай тұрғанда оқып үлгерейін деп жалма-жан қағазға үңілдім.

ТҮКПІРІНДЕ ЖҮРЕКТІҢ

Алдамшы бос үмітке,
Жүрмін бе жіпсіз байланып.
Бақыттан басым айнала,
Ақ жүрегіммен иланып.

Өтер де кетер балғын шақ,
Көзіңді ашып-жұмғанша.
Өкінішпен өртер өзекті,
Мағынасыз өткен күн қанша?

Жалғыздық байлап жанымды,
Билігін қолдан алғызбай.
Егізін тауып жүрегім,
Егелік жасар күн қайда?

Өлең жазған сұлулардың барлығы Фариза, Күләш апарым сияқты мықты ақындар емес қой. Мына ұйқастарды төрт аяғы тең жорға демесем де, әйел баласына тән бір нәзік сезімді әр жер-әр жерінен теріп алуға болатын сияқты. Әсіресе соңғы екі жолы. «Егізін тауып жүрегім, егелік жасар күн қайда?» деп кімді айтты екен? Жебедей кірпігін кімге қадады екен? Өлде нағашымда ойы бар ма? Мен оның орнында болсам мынандай қолайлы сәтті қапы жібермес едім. Өттең, оқушымын.

Нұртуған нағашым қағаз іздеп өуре болмай, өлеңнің астына былай деп сүйкепті.

АРМАНЫМ АЙҚЫЗ - АЙКЕЗБЕ

Айкезбе - Айқыз арманға,
Жүрмін бе жіпсіз байланып.
Сия алмай мынау жалғанға,
Сағымға кеттім айналып.

Жалғыздық жайлап жанымды,
Қиял жүр кезіп Түн, Айда.
Сүмбіле-суық қанымды,
Жылытар ыстық үн қайда?

Сыңарын іздеп жүрегім,
Ботадай босқа боздай ма.
Еркелей еріп жүргенің,
Сезімді сөнген қозғай ма?

Оу, де! Қалай-қалай қайырады-ей, сабазың! Мынауың нағыз ақын ғой өзі. Бірақ мен үшін мәселе өлеңде емес. Мәселе - көлік жуушы Нұртуған нағашым мен тамақ сатушы сұлудың арасындағы нәзік сезімде, тәтті махаббатта. «Қымызды кім ішпейді, қызды кім айттырмайды». Осы ару келген сайын жасы жер ортасына келіп қалғанына қарамастан Жортар да кеңсесінің терезесінен сұқтана қарап, сілекейін жұтып тұрғаны.

* * *

Құдайшылығына көшсек, нағашымның мен пақырды жек көретін жөні жоқ. Антұрғандардың ауылынан іргемді өзім де алыстау ұстауға тырысамын. Қиналған кісіге қолымнан келгенше жақсылық жасағым келіп тұратын елгезектігім де бар. Мұны жалған дегендер бетіме айтсын. Бірақ, жақсылық жасаймын деп бүлдіріп алатынымды жасырмаймын.

Нағашым «аяғым» деп зарлай берген соң базардағы ала тақиялы ағайыннан бір түйдек қызыл бұрышты аттай қалап, әкеліп бердім.

- Мұны қайтем? - деп ежірейді Нәкең.

- Бәтіңкеңнің ұлтанына салып алсаң, аяғың қыз-қыз қайнап жүреді.

- Оны қай көкең айтты?

- Кітап деген көкем бар. Сол айтты.

Мұным өтірік. Бірақ жақсылық жасау үшін кейде өтіріктің де пайдасы бар.

Өткенде базарға барсам адыраспан түтіндеткен бір топ әйел бейбіт шеруге шыққандай қаптап келеді екен. Ба-сынан бақайшығына дейін батамен қаруланған бәлелер алақандарына бес-он теңге тастамасаң, жолыңды кес-кестеп

жүргізбейді. Өздері аяқтарына гәләш іліп алған. Таң қалдым. Бұның қандай құпиясы бар? Менің Нұртуған нағашым ұлтаны екі елі етік кесе де аяғым қақсады деп зар илеуін қоймайды, ал мыналар болса резіңке гәләшпен қақшаңдап жүр. Сауда-саттық жасағандардан сұрасам, «гәләштерінің табанына келімдері салып алған» дейді. Күлкім келді. Қызыл бұрышты «келімдері» дейді екен. Ең бастысы, Нәкеңнің «ыстық уколға» бағынбайтын аяғының емі табылғанға көктен сұрағаным, жерден табылғандай қуандым.

Бірақ нағашым «келімдеріні» бір күннен кейін-ақ лақтырып тастады. Таңертең жұмысқа келсем қоқыс тастайтын жәшіктің айналасы толған қып-қызыл жапырақ. Көлік жуушы балалар жымың-жымың етеді. Нұртуған нағашым болса арыстандай айбатты.

- Алдымен өзіңе тәжірибе жасап көрмедің бе, жүгермек?

- Не боп қалды?

- Өй, саған сеніп жүрген өзіме де обал жоқ.

Сөйтсем, арғы ата-бабасы туралы «Шымырбай құмға түсті, шыдай алмай суға түсті» деген сөз тараған ұшып-қонба әулеттің ұрпағы емес пе, шыт-шыт жарылған аяғын қызыл бұрыш удай ашытып, күйдіре бастағанда «ойбай, жау шаптыға» басқан ғой. Ащы жапырақты ұлтанға емес шұлықтың ішіне салып алса, әрине, удай ашытады. Жапырақты алып тастаймын деп жанталасқан сәтте қолы дуылдайды. Сумандаған қол бет-ауызға жеткен тұста дүниені тітіреткен түшкіріктер дауылы басталады. Қысқасы, мен келгенде нағашымның жұмыс орны қызыл бұрыштың жапырағы жауғандай астаң-кестең екен.

Содан бері көкем мен айтқан ем-домға да, әкелген дәрі-дәрмекке де секемдене қарайтын болған.

* * *

Ақырет сотының алдына барғанда араша болатын тағы қандай жақсы қасиеттерім бар? Ыстыбай атам, Тінәлі, Азат үшеуі еш жамандыққа қимайтынын білем. Бірақ оларды куәдүрлікке тарту үшін жындыханадан отбасыма оралуым керек. Ал қара шаңырақтағы бірінші тұлға мен үшін, әлбетте, әкем.

Киіз үйдің сыртынан Ыстыбай атамның қара айғырының пысқырған үні естілді дегенше әкем иегін қағып, есікті нұсқайды. Ауыздығын шайнап, қора жаққа өтіп бара жатқан атты санаммен сезініп, далаға атып шығамын. Жуан ортасына жеткен кітапты да тарс жабуға тура келеді. Бірақ жазушының айтпақ болған ғибраты жадымда. Анамен де, мынамен де доспыз дей беретін жалпақшешей саясатшыға сабақ болғандай тәлімді дүние болған соң ба, миымда өлең жолдарындай жатталып қалыпты.

«Балам, - дейді, - Есбол қария, - сен осы бізге хат жазған сайын Бедір деген досым бар деп жарияға жар салып жатушы едің ғой. Әлі доссыңдар ма?

- Доспыз...
- Осы кейде тып-тыныш отырған үйге үлектей арқырап келетін сол ма?

- Сол!

- Е, дегендей, дегендей, - деп қария басын изеп, тағы бір кез ойлы кескінге ауысып салбырап шөгіп қалады.

- Баяғы бала кезімде әкем марқұм «атты сыртына, адамды ішіне қарап білем», - деп отырушы еді. Кісі сырын ұғу қиын ғой. Түріне қарап дос таңдау да қиын. О да бейне мінезін білмейтін атқа мінгендей, қай жерде тулап түсіріп кетеді деп қыпылдап, тақымынды қысып алғандай сенімсіз күйде болатын шығарасың. Тілекпен дос болмайды, тең кісілерге достық өзі келеді. Ондай дос қайда! Оның орны бөлек қой. Өз басым ешкіммен дос боп көргем жоқ, тең адам кездеспегендіктен емес. Оның бір пәлесі – дос кісілердің арасында да бірдейлік бола бермейді. Олардың да өз арасынан артық-кемі шығып, кемі кіші орнында жүреді. Қиыны осында...» деген кемеңгер қарияның сөзі Жортар екеуміздің достығымызды меңзегендей.

Бірақ Әбдіжәмилдейін атақты жазушының кемеңгер кейіпкері қалың кітаптың ішінде қала береді. Ал сыртта осы дананың ХХІ ғасырдағы «ксерокөшірмесіндей» болып Ыстыбай атам келіп тұр.

* * *

Қасы қалың, мұрны қоңқақтау, сопақша жүзіне ақ шаңқан сақалы әбден жарасқан еңгезердей шал белі есік пен төрдей айғырынан түсіп, тізгінін ердің басына ілді де, қыл шылбырдың ұшын қарсы алдында намаздыгер-намазшамның көлеңкесіндей ербиіп тұрған маған ұсынды.

- Ассалаумағалейкүм, ата!

Компьютердің клавиштерін басудан басқа ауыр жұмыс істеп көрмеген нәзік саусақтарым атамның күректей алақанына сүңгіп кетті.

- Уағалейкүмәссалам, балам. Таудай бол!

Атамның кепкен балықтың қабығындай қабыршықтанған қолы мен қара айғырды байлайтын қыл шылбырдың арасында айырма шамалы.

- Қалай, - деген сосын атам сәл езу тартып, - алғыстан тау тұрғызып жүрсің бе әлі? Өкең пияз егуді білмесе де, бала тәрбиесін біледі...

Алқаптан көңілді оралған күні әкемнің ширатылған ұбақ-шұбақ дауыспен «бүгін қай-сы-лар-ың көп алғыс жинадыңдар, әй» деп сұрайтын әдеті бар. Шаршап-шалдығып немесе әлдекімдерге шала бүлініп, ұрсып келсе «байтал түгіл, бас қайғы» дей ме, дастарқандағы ас-суына үн-түнсіз бас қояды. Дегенмен, «сәлем беріп, алғыс жинау» біздің шаңырақтың жас мүшелері үшін - Президенттің тапсырмасындай бұлжытпай орындалуға тиіс

мәселе. Басты бәсекелес, әлбетте, шаңырақтың шолжақайы - Тінәлі. Әке-шешеме ілесіп құдайы тамақтан құр қалмайтын болған соң алғысқа да, кәмпит-сәмпитке де сол қарық. Сосын амал жоқ қулыққа басам. Төле би атындағы мектептің үздік оқушысы деген атым бар емес пе? Жалпы, ақылыңа айлаңды тұздықтап отырсаң еш уақытта қор болмайсың. Мысалы, әкейдің алдында жерге қарап қалмау үшін бір шақырымдай тұстан өзімен-өзі өтіп бара жатқан Ыстыбай атамды қуып жетіп, сәлем беру кімнің ойына келеді дейсің! Басқа басқа, бұл қулық біздің Тінәстің үш ұйықтаса да түсіне кірмейді. Екі өкпесін қолына алып, соңынан қуып келген баланың бар шаруасы сәлем беру екенін білген кезде атам, әрине, абдырап қалады. Сосын көзіне күлкі үйіріліп:

- Айналайын, сен өзің ата-бабаларың сияқты сақы кісі болғалы жүр екенсің. Олар да ауылдың сыртымен кетіп бара жатқан көшті тоқтатып, құдайы қонақ қылып аттандыратын елден ерек адамдар болған деуші еді бұрынғылар. Құдай тілеуінді берсін! Ел ұста! - дейді.

Дейді де «осы балаға алғысым аздық қылды-ау, ә» дегендей, сасқалақтап қалтасын қармана бастайды. Шибарқыт шапанның қалтасынан алдымен мыж-мыж беторамал, бүктеле-бүктеле шеттері қырқылған газет шығып, ақыр аяғында бір бума кілттің бауына ілініп кәмпит көрінеді. Қай күнгі құдайы тамақтан қалған «олжа» болса керек.

- Мә, айналайын, мынаны ала ғой, саған бұйырған екен.

Еңбегіме берілген «сыйақыны» көріп Тінәлі одан бетер ыза болады. Бірақ бұл әлі аз. Ұпайымды көбейту үшін етігін шешуге ыңғайланған әкеме лып етіп көмектесе қоямын. Елгезектігіме сүйсінген әкем, әлбетте, «рахмет» дейді. Аяғының астында тұрған алғыстан қарадай айырылған інішегім болса «бұл дұрыс емес» деп жер тепкілейді.

Сегізінші сыныпты үздік бітіріп, жазғы демалысқа шыққалы бері Жортардың жырындысына айналғанымды Ыстыбай атам қайдан білсін. Бесінші сыныптағы оқиганы еске салып, «саяси имиджімді» кәдімгідей түсіріп тастады.

* * *

Жортар демекші, біраз болды бастығымның үйінде бір үрпек сары пайда болды. Жортардың өзі «базарда қайыр сұрап жүрген жерінен жаным ашып, алып келдім» дейді. Бірақ жасырып-жапқанмен біздің кентте сөз жата ма, «Жортар үйтіп жауырды жаба тоқымасын, алыс-жақынды адақтап жүрген қарындасының баласы. Қатыны екеуі байғұс баланы екі жақтап жұмсап, әбден зорықтырды» деген әңгіме шыққан.

Бірде көлік жуатын кәсіпорынның кілтін алуға Жортардың үйіне бардым. Жүрегімнің бір түкпірінде, әрине, Сананы сыртынан болса да бір көріп қайту үміті лүпілдеп тұр.

Үрпек сары босағада Жортардың топылйын шөткілеп отыр екен. Жортар шынтағына дәу жастықты бүктеп, жамбастап жатыр. Төрдегі қымбат жиһаздың үстінен сыныптасымның суреті жымия қарап тұр. Жалпы, Сананы ақылына көркі сай тамаша қыз дедім ғой. Жібектей мінезі ше! Менің суретке ойлана қарап қалғаным әлденені есіне түсірді ме Жортар:

- Сана хабарласты ма, - деді әйеліне.

- Бағана сөйлестім. Ол жақта қазір түн дейді.

Сана шет елге кеткен болды. Ол жақта түн дегеніне қарағанда тым алыс ел болды-ау. Екеуміз сабақтан қайтып келе жатқанда «әкем, биыл шет елге барып оқисың деп жүр» деп мұңаюшы еді.

- Жат жұрттың аты жат жұрт қой, осы бастан ауа райы мен мәдениетіне бойын үйрете берсін, күздің күні оқуы басталғанда өзіне оңайлау болады. Мені сұраса әкең осылай деп сәлем айтып жатыр дерсің.

«Қош, Сана! Күн мен ай сияқты екеуміздің тағдырымыз да ешқашан қосылуға жазбаған сияқты».

Қатира жеңгем сұқ саусағындағы алтын сақинасын жарық қоңыздай жалт-жұлт еткізіп, шәй жасады. Жортар екеумізге сүт қатқан күрең шайдан құйып берді де, үрпек сарыдан:

- Саған қандай ғып құйып берейін? - деп сұрады.

Мұндай мұттайым болар ма? Ет бауыры елжіреп отырғандай ыздиады.

Жәутендеген бала:

- Ақ су ғып құйып беріңіз, - деп күмілжиді.

Мен аң-таңмын. Өзім өз, көйлегім бөз болғалы, мұндай мәзірді бірінші рет естігендіктен «ақ су» деген асыл зат не екен деп мұқият қарай бастадым. Қатира самаурындағы қайнаған суды кесеге шорылдата құйды да оған ептеп сүт қосып, үрпек сарыға қарай ысыра салды. Жортардың жиеніне беретін «фирмалық» дәмі осы екен. Әйелінің қара шайдан үнем айырған адам шошырлық қылығын көрсе де көрмеген болып отыр. Ыстық күлшеге жәутендеп қарай берген үрпек сарыға «наннан ал» деп те айтқан жоқ. Жалғыз отырғандай өзі опырып жатыр.

Өлік шығарғандай тұнжырап қалған отбасында бұдан ары дәтім шыдап отыра алмай, кілтті алдым да далаға шықтым. Үрпек сары да артымнан ілесті. Сыртқа шыққан соң үйдің қабырғасына сүйеулі тұрған қапты арқасына салды. Жортардың буылтық-буылтық қарынына ұқсаған қап үрпек сары қозғалаған сайын сықыр-сықыр етеді.

- Атың кім?

- Азат.

- Қаптағы не?

- Бөтелке ғой.

- Оны қайда апарасың?

- Базарға.

- Ауыр емес пе?

- Үйрендік қой.

Азаттың басындағы аянышты жағдайға тап бір өзім кінәлідей кеудем ашып, жалт бұрыла беріп ем, бала иығын жаншыған ауыр қапты сықыр еткізіп бір көтеріп қойды да:

- Аға, - деді.

- О, не қалқам?

- Сіз хат жаза аласыз ба?

- Әрине, оны неге сұрадың?

- Мамама хат жаздырып алайын деп ем.

- Өзің жаза алмайсың ба?

- Мен әлі оқуға барған жоқпын ғой.

- Жасың нешеде?

- Тоғызда...

Жүрегім ине шаншып алғандай шым ете түсті. Жұлым-жұлым дерматиннің астынан жылтырып саусақтары көрініп тұр. Арзанқол аяқ киімнің тысы іріп кетіпті. Арқалығы мен өңірі оңып, шіри бастаған жейдені де жөндемді деуге ауыз бармайды.

- Мен жұмыс істейтін жерді білесің бе?

- Тінәлі сізді көлік жуатын жердің бастығы деген.

- Қайдағы бастық, жазғы демалыстағы ермек қой әшейін...

- Сурет те саласыз ба?

- Суретті Нұртуған нағашыма салдырамыз.

- Рахмет аға, менде мамамның суреті бар. Бірақ жыртылып қалған. Соны қайта салдырып алсам деп ем...

Жандүниемде Жортарға деген бір «қызғылтым төңкеріс» бас көтере бастағандай.

* * *

Біздің шаңырақтағы екінші тұлға – шешем. Ақша өткізген сайын Жортар: «Шіркін, Жібек жеңешемнің бал татыған қымызы болса, арақ-шарап деген бәлені татып алмас едім» деп, қақсай берген соң бір литр қымызбен үнін өшірейін деп үйге келсем, анам орамалының ұшымен көзін сүртіп отыр. Жанарын жасқа шылаған тезектің түтініне ұқсамайды. «Е, жаратқан ием, балаларымның көз жасын көрсете көрме» деп қояды күбірлеп.

- Не боп қалды, апа?

- Азат кеп кетті әлгінде...

- Ол неғып жүр?

- Бал ашып бересіз бе? - дейді.

Шешемнің көңілі бос. Көзінің жасы мөлт-мөлт етіп, жанарының жиегін шық кіреукелей қалыпты.

- Тамағын жыламай ішпейтін біздің Тінәштің қасында құдды үлкен адам сияқты.

- Балды кімге аштырмақ екен?
- Анама ашып беріңізші. Мені қашан алып кетер екен? - дейді.

- Сіз не дедіңіз?

- Не деуші ем, «балам, сүйінші түсіп тұр, құдай қаласа, шешен жақында келіп қалады. Сені ойлап жүр ме, жүрегінің басы сәл күптілеу. Мынау – саған қарай түскен жол, ал мынау – алған базарлығы» дедім. Басқа не деймін?

Анамның орамалға түйіп, тығып қоятын қырық бір құмалағын аңда-санда сандығынан шығарып, ел-жұрттың аман-есендігі үшін бал ашатын ермегі бар-тын. Бірақ мұсылмандық жолға түскен Нұртуған нағашымның Алла-Тағалаға серік қосуға болмайды, бал ашу, құмар ойнау - қасиетті Құранмен зиянға шығарылған деген тәпсірін айтып келгелі бері бұл ермегін қойып кеткен. Шешесінің осы құпиясын аузы жеңіл Тінәш үрпек сары досына айтып қойған сияқты.

Атам үйге шарифаттың жолымен «ассалаумағалейкүм» деп кірген кезде шешем орнынан ұшып тұрды. Сосын сол қолын оң білегінің үстіне қойып, сәл иілді де, ернін жыбырлатты. Ерні жыбырлаған кездегі «сәлеметсіз бе, қайнаға» деген үнді жапондардың ең сезімтал деген сандық диктафоны да жазып үлгере алмас. Менің ұғымымда мұндай үн зерделі адамның санасына өзінен өзі жазылуға тиіс. Далиған даламыз бен ғажайып тау-тасымызды армансыз аралап жүрген еуропалықтардың тамсанып, бас шұлғи беретіні де халқымыздың осы бір қайталанбас қасиетінде ғой деймін.

- Көп жаса келін, мал-жан аман ба?

- Шүкір.

Төрде жамбастап жатқан әкем белін ұстап, орнынан созалаңдай көтерілді.

- Төрлетіңіз, ақсақал.

Шешем дастарқандағы нан мен қанттан тұрған жұпынылау мәзірді жаңалап, құрт, ірімшік, сары май, қымызбен жайнатып жіберді.

- Ім, шәй ішіп жатырмыз деңдер.

- Шәйдан басқа жүрек жалғайтын не қалды?

Әкем лекіте күлмек болып еді, бірақ сөзі ақиқаттың ауылынан қиястау қонып, өмірден қорлық көрген адамның рөлі онша сәтті шықпады. Қайта қайсар қарттың алдында айыпты баладай қарадай бүгежектеп қалды.

- Сен өйдеп күпірлік жасама. Айналаңда ана шелектегі қара суды тыныштықпен ішуге зар боп отырған жұрттар да бар. Құдай не ішіп, не жесек те елдің амандығын берсін. Дүниенің ыпыны жаман боп барады. «Аузы аққа тигенде, мұрны қанады» демекші, өз қолымыз өз аузымызға енді жетті ме дегенде, қайдағы бір алаңғасарлардың көкпарына түсіп кетпесек жарады.

Ыстыбай атамның уәлі сөзіне үнсіз бас изеген әкем Ирактағы гүрс-гүрс еткен бомбалардың үні үйдің іргесінен естілгендей тұнжырап отырып қалды. Атамның «өз қолымыз өз аузымызға енді жетті ме» деп отырғаны – тәуелсіздік. Бірақ «тәуелсіздік» деген сөзді партия серкелері екпіндете айтқанда мұндай әсерлі шықпаушы еді. Ал атам айтқанда ол дегеніңіздің мағынасы Төңіртаудай асқақтап кетеді екен.

* * *

Атам «тыныштықпен қара су ішу» турасындағы ғақлиясын доғарып, енді шаруаға ғана түсінікті тақырыпқа ауысты.

- Пиязың не дейді?

- Не деуші еді? «Су керек» дейді. «Селитра керек» дейді. Арам шөбі анау, бүгін отасаң, ертеңіне Нұртуғанның жақ жүніндей үрпиіп тұрған. Адамды қоңыз қылып жіберетін тірлік екен.

- Кәрісің қалай?

- Орлик пе? Оны пияз егуге бола туған ба деп қалдым. Мұндай бейнетқор адамды көрмедім. Бала-шағасымен бірге азаннан кешке дейін бүкшендейді де жүреді. Арық-атыздың қасындағы алақандай жерге қызанақ пен қияр егіп, қарық болып жатыр. Біз болсақ мынау белімізді көтере алмай, ыңқылдап әрең отырмыз.

- Үлгің қасыңда екен. Не деп жұбатам. Менің келген шаруам басқа. Жақында жиналыс болады. Даладағы адамсың ғой, естімей қалдым демесін деп, әдейі келдім.

- Депутаттықтан дәмелілер тағы да миымызды ашытады десеңізші. Неғылған бітпейтін жиналыс бұл?

- Жә, Жортардың кәсіпорынынан аққан шайынды арығымызды лаптап жатыр. Ұзын сөздің қысқасы, бұл шенеуніктерге емес, өзімізге керек жиналыс.

- Һым, Һым...

Әкем жөткірініп, үндемей қалды. Ал керек болса. Ыстыбай атам да Жортардың жауы болып шықты. Дүние не болып барады өзі? Екі адам бас қосса, Жортардың атын естисің. Ол не жазды сонша? Әлде бар айыбы пысықтығы ма? Кісіні дүниені жақсы көреді екен деп те кінәлауға бола ма. Өзі айтпақшы, бас дәрігерге де тамақ керек. Ол болса бас дәрігер ғана емес, білдей депутат. Үбірлі-шүбірлі отбасы бар. Солардың ішім-жемі үшін артықтау ақша тапса айып па? Бірақ іші тарлар іскерлігін бара жатқанның балтасын, келе жатқанның кетпенін алып қалатын жүліктікке балайды.

Мынау жұмыртқадан жүн қырыққан пайдакүнем заманда Нұртуған сияқты қоңырқай өмір сүрем деу не жатып ішер жалқаудың, не көк ми ақымақтың ісі. Ерінсең есем кетті дей бер. Сен мінетін тұлпарды басқа біреу мінеді, сен ішетін қымызды басқа біреу ішеді. Тағысын тағылар... Нұртуған нағашым сияқтылар Жортар екеумізді қажай бергенше мәселенің осындай экономикалық жағын да ойлап қоймай ма бір мезгіл? Атам

айтпақшы, айнала атыс-шабыс, кісі өлімі. Төгілген қан, сөгілген қабырға. «Екі түйе сүйкенсе, ортасында шыбын өледі». Қазір екі мықтының ортасында бейшара болып қалмауды ойлайтын заман. Әні, Саддам Хусейнді ұстап алып, дарға асты да тастады. Сол кезінде бір елді тітіреткен билеуші болған. Жұрт соны қалай дарға асқанын боксшылардың өнерін тамашалағандай тамсанып айтып жүрді. Бұл не сонда? Өркениеттің шырқау шыңына жеткені ме? Әлде тағылық та сән сияқты бет-аузын опалап оқтын-оқтын қайталанып тұра ма? Дүние не боп барады өзі?

* * *

Жортардың өмір туралы өз тұжырымы бар. Кешке дейін тапқан-таянған тиын-тебенімді апарып, есеп берген сайын хал-жағдайымды сұрайды. Ізетіне найза бойламайды сабаздың.

- Мынаң қара, - дейді сосын ол үстелінің үстіндегі күнтізбекті парақтап, - мына жерде аспандағы Күннің қай уақытта шығып, қай уақытта бататыны жазылған. Миллиондаған жылдан бері 365 күннің пешенесіне жазылған бұл тәртіп бұзылған емес. Бұл - табиғаттың заңы. Күн осы тәртіп арқылы жер бетіндегі барша тіршілікті керек-жарақпен қамтамасыз етеді...

Жортардың «керек-жарақ» дегеніне күлкім келеді. Бірақ ұйып тыңдаған болып отыра берем.

- Міне, осы тәртіп бұзылған күні дүние қараң болады. Сол сияқты біздің мекемедегі тәртіп те бұзылмауы керек. Әйтпесе онысыз да жаны күйзеліп жүрген бейшаралардың тыныштығын сақтай алмаймыз. Әзірге құдайға шүкір, тыныштық бар. Қарашы ауламыз қандай тап-таза...

Есіме Домбыра түсті. Оның «күйін» аузының суы құрып айтып берген Нұртуғанның сопайған басы мен шоқшиған сақалы да бір шеттен қылаң берді. «Айтсам ба екен?».

- Иә, сандырақтағандарына қарамастан ауланы тап-таза етіп сыпырып қояды әйтеуір, - дедім мен екіұштылау ғып. - Тәртіп те бар. Сіз алдағы сайлауда тағы депутат болып кетсеңіз хал-жағдайымыз бұдан да жақсы болатын шығар.

- Депутаттар да адамның баласы. Олардың да тамағы бар. Бірақ, айтпады деме, тәріп болмаса дүние тас-талқан болады.

- Ауруларды дауыс беруге апарасыз ба?

- Жартысын ғана. Қалғандары саяси дұрыс баға беруге қабілетсіз. Әсіресе, анау Домбыра, Орынтақ сияқтыларға абай болу керек.

Әңгімесі жаратылыстанудан басталып саясатты сүзгілеп барып аяқталған Жортардан не жамандық байқадыңыз? Өз басым түк те сезген жоқпын. Ел үшін етігімен су кешкен Едігелер осындай-ақ болсын.

II.

Нұртуған нағашым, Айқыз және Азат үшеуі бір шаңырақтың адамдары сияқты бір-бірін көрмесе тұра алмайтын болды. Оларға бір жақтан ақсаңдай басып Домбыра келіп қосылды дегенше, әңгіме-дүкеннің көрігі қызды дей бер. Әсіресе, басынан аяғына дейін бүркеген ерекше киім үлгісі сияқты Айқыздың әңгімелері де мынау қымсынуды ұмытқан қоғам үшін қиял сияқты ғажайып ғаклиялардан басталады.

- Айқыз, - деймін сонда да, - сен осы бет-аузыңды орамалмен неменеге тұмшалап аласың? Әлі жас емессің бе? Оның үстіне әп-әдемі реңің бар...

Түйеден түскендей тосын сауалыма тосылып қалғандай қабақ шытқан Айқыз біраз уақыт ойланып отырып қалады. Содан кейін жәйлап қана:

- Орамал деген үлбіреген жұқалығына қарамастан әйел адамды ер азаматтан қорғайтын ең мықты қамал ғой. Егер құлақ салсаң, сендерге бір хисса айтып берейін.

- Бұл Жортардың пайда туралы пәлсәпасы болмаса, басқа ғибратты тұшынып тыңдай қояр ма екен?

Нұртуған нағашым да баяғы әлі келгенше мұқатып жатқан. Бірақ оның сөзін естімеген болып:

- Айта бер, Айқыз. Жақсы нәрсені неге тыңдамасқа, - деп паңданамын.

Нұртуған соқа басты жалғыз, Айқызды да тұлдыр жетім деп естідім. Азат пен Домбыраның тағдыры боса-болмаса да түсінікті. Қала сыртындағы қоқысқа жел ұшырып әкелген ұрықтан жапырақ жайған гүл сияқты төрт мұңлықтың арманы не, аңсары кім?

- Имам Ағзам Әбу Ханифаның жас кезі болса керек, - деп бастайды хиссасын Айқыз өте бір нәзік те биязы дуыспен. Мен шығыстың Шаһризада атты ақылы асқан сұлуы да кезінде ұлы мәртебелі патшасына мың бір түннің хикаясын осындай бір әуезді үнмен бастаған шығар деп ойлап, тамсанып-тамсанып қоямын.

- Бірде дәрет алып отырса арықтағы сылдырап аққан сумен қармақтың қалтқысындай тербеліп келе жатқан қып-қызыл алманы көреді. Алманың аты алма. Оның үстіне су шайған жеміс жалт-жұлт етіп көздің жауын алады. Әбу Ханифа алманы судан іліп алып, тұщына тістейді. Бірақ тәтті шырын тілін үйіре берген сәтте біреудің ала жібін аттама деген ана тәрбиесі есіне сап ете түсіп, екі беті ду ете қалады. Содан кейін «Оу, шынтуайтына көшсек, бұл біреудің бақшасының жемісі. Ал мен болсам бағбанның рұқсатын алмастан жартысын жеп қойдым. Бұл үшін Алланың алдына барғанда не деп жауап беремін» деп қатты қайғырады. Қайғыдан арылу үшін

бақшаның иесін іздеп, судың жоғарғы сағасына қарай аяңдап кете барады. Біраз жүргеннен кейін бағбан да кездеседі.

- Ассалаумағалейкүм, алдияр ата! Жоғарғы жақта сіздікінен басқа бақша бар ма?

- Уағалейкүмәссалам! Бұл арықтың бойында тек қана менің бақшам бар, балам. Оны неге сұрадың?

Әбу Ханифа арықтағы сумен ағып келе жатқан алманы рұқсатсыз жеп қойғанын айтып, бағбаннан қиылып кешірім сұрайды.

- Жоқ, балам, кешіре алмаймын. Қиямет күні осы күнәң үшін Алланың алдында жауап бересің әлі, - дейді бағбан.

- Ататай, кешіре көріңіз, бұл күнәні Қиямет күніне қалдырмайық. Жалғанның жарығында-ақ бітімге келейік.

- Ендеше, менің көзі соқыр, құлағы керең, қолы шолақ, аяғы ақсақ және тілі мақау бір қызым бар, егер сен тағдырдың салғанына көніп, соған үйленетін болсаң, күнәңді кешіп, ақ батам мен ризашылығымды берем.

Дүние - қамшының сабындай қысқа, ал ақырет - мәңгілік. Сондықтан Қиямет күні болғанда мәңгі бақи қиналғанша, мұның ғаріп қызын алып, жарық дүниеде аз ғана уақыт қиналғаным жеңіл болар. Оның үстіне мүгедекке қол ұшын беру үлкен сауап, деп ойлаған Әбу Ханифа бағбанның талабына келіседі.

Бағбанның үйіне келсе бөлмеде ай десе аузы, күн десе көзі бар бір сұлу отыр дейді. Тал бойында титтей де мін жоқ. Жігітті жылы жымып қарсы алады. Мұндай сұлуды бұрын-соңды көрмеген Әбу Ханифа:

- Сіз маған кемтар, ғаріп қызыңызды жар етем деп едіңіз, мұнда он екі мүшесі сау-саламат сұлу отыр ғой. Әлде жаңылып басқа бөлмеге кіріп кеттім бе?

Бағбан көпті көрген ғұлама кісі екен:

- Менің қызым осы. Бірақ, соқыр дегенім – жаман нәрсеге көзін сүзіп қадалған жоқ, керең дегенім – Құран мен Хадистің ғибратынан басқа сөзге құлақ салмады, ақсақ дегенім – бақшадан ұзап шығып, шаһардың лас көшелерін баспады, мақау дегенім – ғайбат сөзбен сүйреңдеп көзге түспеді, шолақ дегенім – арам затты қолына алған емес дейді. Сен де ісіңнен үлгі алатын ғибратты жас екенсің. Суда ағып бара жатқан алманың жартысын жеп қойғаның үшін бөленбай шақырым жерден мені ерінбей іздеп келіп, кешірім сұрадың. Осының өзі-ақ үлкен имандылықтың белгісі. Бірақ мен сені тағы бір сынап көрейін деген едім. Сен ол сыннан да сүрінбей өттің. Сонда ғана менің қызым саған лайық екеніне көзім жетті, - дейді.

Аузым аңқиып отырып қалыппын. Ыстыбай атам Жортардың көлік жуатын кәсіпорынынан аққан шайынды су арықты лаптап

жатыр деп алаңдаса, Айқыз арықтағы алманы абайламай бір тістеп, қамыққан Әбу Ханифаны үлгі тұтып отыр. Қандай тазалық, қандай үйлесім мен ұқсастық. Айқыздың талдырмаш тұлғасы көз алдымда Тәңіртаудың шыңындағы сұлу шынар сияқты қол жетпес биікте қалықтап бара жатқандай...

* * *

Домбырамен әңгімем жараса бастады. Жарастырған оның көп білетіндігі. Гесиодтың «Теогония», Гомердің «Иллиадасы» мен «Одиссеясы» және Овидидің «Метаморфозасының» кез-келген жерінен мысал келтіргенде таңданбасқа шараң қалмайды.

Ол, әдетте, көлік жуушылар түскі тамағын алдына ала берген кезде төбе көрсетеді. Жындыхананың сылдыр судан тұратын тамағына қарны тоймай жүргенін сезіп, оны дастарқанға шақырамын. Көлік жуушылар дастарқан мәзірін шама-шарқы жеткенше жайнатып қояды. Ас-су ішілген соң гу-гу әңгіме басталады. «Өскенде Жоғарғы соттың төрағасы болам. Ел-жұртқа «Әділ болсаң, Құтыбастың баласындай бол!» деген атақ-даңқымды шығарамын» деп жүрген мен үшін бұл таптырмайтын дәріс.

- Зевстің алтын тағының қасында Фемида кірпік қақпай қарап тұрады екен, - дейді Домбыра. – Оның міндеті Зевстің бұйрығымен Олимптегі құдайлар мен жердегі халықтың жиналысын шақырып, заңның бұзылмауын қадағалау болса керек дүр. Зевстің Дикэ деген ару қызы шындықтың қорғаны, өтірік пен өсектің жауы болыпты. Ондай ару жоқ қой қазір.

Домбыра ежелгі грек аңыздарын термелеп кеткен кезде ойыма Айқыз келеді. Дикэ сияқты ару неге жоқ болсын? Ол, міне, қасымызда отыр ғой. Ажарына ақылы сай деп осындай қызды айтпай ма!?

* * *

Жортардың үйіндегі күйкі тірліктен құтқару үшін көлік жуушыларға көмекші болсын деп Азатты сұрап алғаным дұрыс болды. Өзі Айқызға әбден бауыр басып алды. Сұлу қыздың арбасындағы тәтті тағамдарға тойып алған соң әпкесінің дәрісін тыңдауға көшеді.

- Әпке, - дейді Айқызға, - мені жасың асып кеткен деп мектепке қабылдамай қойса қайтемін?

- Тал бесіктен жер бесікке дейінгінің бәрі мектеп, бәрі білім. Ол үшін Имам Ағзам Әбу Ханифадай алғыр бала болуың керек. Сонда мектепке де, университетке де өздері шақырып алады.

- Әпке, Әбу Ханифаны Имам Ағзам дейтіні несі?

Айқыз хиссасын одан ары жалғастырады. Әбу Ханифаның заманында Харон ар-Рашид халифа болыпты. Ол Мұхаммед

Пайғамбар Салаллаһу Ғалейки Уассаламды ерекше құрметтейтін ізгі жүректі жан екен. Пайғамбарымыздың хадисінен «ер кісі ертеңгі намазға барарда әйелін бір өбіп шықса, жаны жәннатқа барады» дегенді оқып, ұйқыда жатқан әйелі Зүбәйдәні өбіп алады. Шошып оянган әйелі «сен енді тозаққа баратын болдың» деп үрейленеді. Ар-Рашид болса ғұламаларын шақырып, болған жайды бастан аяқ баяндайды да: «мен жәннаттықпын ба, жаһаннамдықпын ба?» деп сұрайды. Ғұламалар патшаның көңілінен шығатын дәйекті жауап таппай абдырайды. Сарай білгіштерінің дәрменсіздігіне ыза болған Харон Ар-Рашид «ертеңге дейін дұрыс жауап айтпасаңдар, бастарыңнан айырыласыңдар» деп ақырады.

Ғазиз бастарына қауіп төнген ғұламалардың сұп-сұр жүздерін көрген Әбу Ханифа мәселенің мәнісін білген соң «Халифаның сұрағына мен жауап беремін» деп жар салады. Бұл мәлімдеме Халифаның құлағына жетіп, «алып келіңдер» деп бұйрық береді. Бірақ Әбу Ханифа шақыртушыларға ілеспей «Халифа маған бір түйе мен бір серке беріп жіберсін, өзім барам» дейді. Халифа бұған шамданғанмен сұратқан түйесі мен серкесін беріп жібереді.

Әбу Ханифа сарайына кіріп келген кезде Харон ар-Рашид «өй, кешелі бері шіреніп жүрген кім десем, бойы бір тұтам бала екен ғой. Бұл бізге қалай ақыл айтады?» деп күледі. Сол кезде Әбу Ханифа жұлып алғандай:

- Егер сізге бойы ұзын ақылшы керек болса әне, түйеңізді алып келдім, содан сұраңыз, ал егер сізге сақалды ақылшы керек болса әне, маған берген серкеңіз де тұр, содан сұраңыз. Ал пәтуәлі жауап керек болса, мінеки, кішкентай болсам да сіздің ғұламаларыңыздан ақылы асқан мен тұрмын, менен сұраңыз, - деп тақ ете қалады.

Халифа баланың тапқырлығына таң қалып, тағынан тұрып сәлемдеседі. Жас болса да білімі мен білігін мойындап, балаға болған жәйтті түгел баяндайды. Сонда Әбу Ханифа:

- Алла тағаланың қаһарынан қорқып, біреуге жасағалы тұрған қиянатыңыздан бас тартқан сәтіңіз болды ма? - дейді.

Халифа біраз ойланып отырады да:

- Әкем қайтыс болғанда артында бір жас қызметші әйел қалып еді. Бірде сол сұлуға аңсарым ауды. Бірақ осы аруда әкемнің де көңілі болған шығар, олай болса бұл маған ана болмай ма деген ойдан қатты шошып, Алла тағаладан кешірім сұрап, бұзық ойымнан лезде қайтып едім, - дейді.

Халифаның сөзін зейін қоя тыңдаған Әбу Ханифа:

- Сіз - жәннаттықсыз! - дейді.

Манадан бері құлаққа ұрған танадай тыныштыққа бөленген сарайдың ішінде шыбын жандарынан түңіліп отырған ғұламалар Әбу Ханифаға қарап:

- Сен бұдан былай Имам Ағзамсың, - деп шу ете қалады. Біз білмегенді ойын баласы қайдан білсін деген төкаппарлықтары үшін кешірім сұрайды.

Халифа Харон Ар-Рашид Имам Ағзам атанған Әбу Ханифаны құрметтеп, үйіне зор салтанатпен шығарып салады. Үйіне келген соң Әбу Ханифа болған оқиғаны анасына түгел айтып береді. Сонда анасы:

- Біреудің ала жібін аттама, рұқсатсыз ештеңесін алма деген менің ғибратымды тыңдамай, суда ағып бара жатқан алманың жартысын жеп қойдың. Егер сол алманы жемей, нәпсінді тия білгеніңде үш жасыңда Имам Ағзам атанар едің. Сол күнәң сені төрт жасқа кешіктірді депті. Әбу Ханифа Имам Ағзам сол кезде небары жеті жаста екен. Ендеше, ең бастысы ұят пен нысапқа берік болу керек. Солай ма, Азатжан...

Айқыздың аңыздары көлік жуушылардың еңбегінің үстінен тапқан ақшамның құнын түкке тұрғысыз ғып тастаған сияқты. Нұртуған нағашымның тыжырынатынындай бар. Жұптары жарасқан тотыдай екі мұңлықтың жарастығын жамандыққа жорыған оңбағандығымды айтсайшы бәрінен де!?. Олар болса Жортардың байлығы мен менің шайлығыма сұғын қадап жүрген жоқ қой. Өз сезімдеріне өздері мәз. Дүниедегі бар олжасы сол.

Мен сонда кіммін? Бастық айтты екен деп бас изей беретінім қалай? Қарсы уәж, жеке пікір деген болмаушы ма еді адамда?

* * *

Жортар жоқта Домбыра мен Орынтаққа күтушілер қожайын. Ауырдың үстімен, жеңілдің астымен мал табуға машықтанған менің уақытша кәсібім сияқты олар да май шелпекке әбден жаман үйреніп алған. Өздерінің қолы бармайтын лас жұмысты аурулардың иығына артып қояды. Өкімет болса жүйке ауруларымен бірге жүйкесі тозып жүр деп күтушілерге жақсы жалақы төлейді.

Айтпақшы, Орынтақ туралы айтпаппын ғой. Күтушілер байғұсты құдайдың құтты күні шыңғыртып жазалайды да жатады. Ол да өлер жерін ойламайтын бір сорлы. Ауруларды аулаға қуып шығып, палаталарына кешке дейін кіргізбей қоятын күтушілерге қарсы ұран жазып, онысын жалбыратып талға іліп қояды. Бұл қылығы үшін оны күтушілер қалай жазалауды біледі. Әлжуаз міскінді аяқ-қолынан дырылдата сүйреп әкеледі де біздің кәсіпорынның еденіне лақтырып тастайды. Сосын су атқышпен мұздай суды басы-көзіне ал кеп шаш.

Барып кел, алып келін тап-тұйнақтай етіп жүрген соң Жортармен еркінмін. Кеңсесінің төрінде болатын кішігірім қонақкеде кезінде шәй-пәйін тасып, қызмет жасап жіберетін пысықайлығым және бар. Жұғымдылығым жанына жаққаны сонша:

- Сен, Көркемтай, оқуды қой да менің кәсіпорыныма басқарушы болып кел. Диплом керек болса кейін сатып-ақ аласың, - деп қамқорсиды.

Бірде көңілінің көл-пал кезін пайдаланып:

- Күтушілерді тәртіпке шақырмайсыз ба? - деп ем:

- Шырағым, әр жұмыстың өз спецификациясы болады. Ол бізге де тән. Сен тапқан ақшаңды шатаспай санауды ғана біл. Соңғы кезде жоспарды аздау орындап жүрсің. Байқа, бала, мен жорғалаған құрт-құмырысқа мен ұшқан құстың еркек, ұрғашысын ажырата білемін, - деп түсін суытты.

Бұл оның «Аязби әліңді біл, құмырысқа жолыңды біл» дегені тұғын. Шынында, сау басыма сақина тілеп нем бар? Одан да күшуаққа отыр-е-еп Орынтақпен қылжақтасқаным қызық емес пе.

- Әй, Орынтақ, кел, мына орындыққа жайғас.

- Жоқ, отырмаймын.

Ол өзінен өзі ыршып түседі. Оның осы қылығын қызық көріп сұрақтың астына аламын.

- Неге отырмайсың? Жамбасыңа жайлы емес пе, сорлы-ау?

- Бұл жаман орындық, бұған отырған адамдар жынданып кетеді.

- Қалайша?

- Мен бастық болған кезде осындай арқалығы биік былғары орынтағым болған. Әдемі десең әдемі, жайлы десең жайылы. Отырған орнында шыр көбелек айналып, қалаған телефоныңды алуыңа да болады. Бірақ үлкен кеңседегі үлкен орындыққа отырғызған соң бір айдан кейін айқайлай бастадым. Үйде тып-тыныш жүрем. Ал кеңсеме келіп әлгі орындыққа отырсам болды, ашудан алқымым ісіп, арқам қоза бастайды. Сосын телефонды терем де әркімге бір айқалап, ұрса бастаймын. Кейде, тіпті, қатты айқайлайтыным сонша, басым ауырып, жүрегім айнып, шаршап қаламын. Ондайда күйзелген жаныңа темекінің ащы түтіні де жәрдемдеспейді. Бұл өте жаман орындық. Бұл орындыққа сен отыр... құмарсың ғой...

Орынтақ маған қолын шошайтады. Таққұмарлығымды бұл да біліп қойған ба, немене?! Айтпақшы, мінберде тұрғандай өзінен өзі екіленіп, қолын сермеп, талдарға ұрандар іліп, лағып кете беретін Орынтақты жазалау үшін өзі қорқатын орындыққа немене талға байлап, қарғаның қанаты күйетін ыстықта күннің астына қалдырғанын талай рет көргем.

Нұртуған нағашым ақыры кетті. Ө дегенде «өлеңдерімді жариялаған редактор сенен жап-жақсы публицист шығады деп қызметке шақырып жатыр, бірақ сүйегім қатайып қалған маған қайдағы жазушылық» деп, жүрген нағашым редакцияның қоңыр салқын бөлмесі жанына жаққан соң бір жола қарасын батырды.

Айқыз болса Азатты алып кетпекші. Балалар үйіне орналас-тырамын деп талаптанып жүр. Мен оның осыншама жұмысқа қалай үлгеретініне таң қаламын. Қазір балақай көңілді. Жыртылған киім-кешегі де бүтінделді. Анасының суретін де қайта жасатып бергенбіз. Айтпақшы, шешесінің дерегі сонау Парижден шықты. Әйгілі Эйфель мұнарасының түбінде тұрған суретін салып жіберіпті. Қазақтың «қой мен қыздың бармай-тын жері жоқ» дейтіні бекер емес екен. Айқыз әйтеуір хат жазысып жүріп Азатты балалар үйіне орналастыруға тілхат алып алды.

Жәрмеңкедей қыз-қыз қайнап жататын кәсіпорынның қызық-думаны нағашымның арқасы екен, қазір тарқаған базардай құлазып қалған. Қай жаққа қарасаң да көңілсіз сұрқай дүние. Әйтеуір ендігі сырласым да мұңдасым да Домбыра. Оның өзі де жалғызсырап, көңілсіз жүр. Кеше, тіпті, кемсеңдеп жылап жіберді.

- Сізге не болған, бізге Геракльдің он екі ерлігін үлгі ғып жүруші едіңіз ғой.

- Қолдан келмейтін шаруа болған соң айтқан арман ғой ол. Ерлік сендерден шықпаса...

- Не болды? Жұмбақтамай айтсаңызшы?

Домбыра аузынан жалын ата ауыр күрсінді.

- Мен... мен... жынды емеспін.

- Не-ме-не?!.

- Мен сап-сау адаммын деймін. Ой-санам орнында.

Бекер-обалы не керек, Домбыраның көзі аларып, сілекейі шұбырып жүргенін көрген емеспін. Пәлсәпаға толы аңыз әңгімелерін сау адамға бергісіз ғып айтады. Негізі, нағашымның Домбыраға бүйрегі бұра беретінінде бір сыр бар сияқты көрінуші еді, тегін емес екен.

- Домбыра, сен мені алғаш рет көргенде «Тасың өрге домалағалы тұр бала, бірақ...» деп неменеге күмілжіп қалдың? Сенің сол екіұштылау ғып айтқан сөзіңнің жауабын әлі күнге дейін таппай, ойланамын да жүремін.

- Айтпауым керек еді. Бірақ Жортар мені «есуас» деп қамап отырған соң есуасқа ұқсап бірдеңе деуім керек болды ғой.

- Сонда ешқандай қисыны жоқ, әншейін айта салған сөз бе?

- Мен қашан қисынсыз сөйлеп ем?

- Сонда не?

- Білгің келсе айтайын. Сен сияқты менің де қызметім тура осы диспансерден басталған. Сен сияқты мен де Жортарға шаң жуытпайтынмын...

- Мүмкін емес.

- Неге? Бәрі де мүмкін. Менің көрген құқайымды ертең сенің де бастан кешуің әбден мүмкін. Ана безбүйректен бәрін күтуге болады. Тұла бойым мұздап, денем түршігіп кетті. Дегенмен сыр бермеуге тырыстым.

- Сен менің бір аяғымды сылтып басатынымды байқап жүрсің бе?

- Иә.

- Бала кезімде тап болған полиомиелит ауруынан семіп қалған.

- Кешіріңіз, сау адамның «есуасқа» айналуына полиомиелиттің қандай қатысы бар?

- Мен бәленің бәрін бала кезде жабысқан аурудан көремін.

- Қызық екен...

- Егер бір дөкейдің еркесі болғанымда шет елдегі ең мықты деген ауруханада емделіп, құлан таза жазылып келер едім. Бірақ менің анамның оған мүмкіндігі болмады. Ал кемтар адам кімге керек?

- Әлемде тіршілікке икемді атақты мүгедектер де аз емес қой.

- Оның рас. Бірақ ақ жүрек аңқаулары да бар. Олар өмірге икемсіз болады. Менің жындыханаға түсуіме осы бір осалдығым себеп болды.

- Қалай?

Домбыра «қалай дерің бар ма?» дегендей қабағын шытып, күйзеліп қалды. Әлден уақытта өзіне өзі келгендей бойын тіктеп, еңсесін көтерді де менің өңім түгілі түсіме кірмеген сұмдықты айта бастады. Сұмдық дейтінім Жортардың әйелі... Домбыраның қарындасы екен.

Домбыра ашуын насыбайдан алғандай ернінің астындағы көк бұйра түйіршіктердің уытына елтіп біраз үнсіз отырды.

- ...Анам қайтыс болған соң өгей әкем мен өгей қарындасымның сыбыр-күбірі көбейе бастады. Сөйтсем қара шаңырақты өз аттарына қалай заңдастырып алуды ойлап ұйқылары қашып жүр екен. Бірақ маған айтуға бата алмайды. Қара шаңырақтан басқа пәтерім де болған. Бірақ төлемақысы алқымнан алған соң сатып, ақшасына саяжайдан шағын баспана алып ем. Сол кішкентай құжырам бір басыма беймарал жететін болған соң үлкен үйге қарындасымның қожайын болуына қарсылық білдірмедім. Бірақ бұл бәленің басы ғана екен...

Ойыма жеңгемнің Азатқа «арналған» шәйі түсіп кетті.

- Қарындасыңыз...

- Иә, Жортардың үйіндегі жеңге. Мүгедектігіме берілетін азын-аулақ зейнетақымды қанағат қылып, жұмысты да біржола қойып, жан бағып, тып-тыныш жатыр ем Жортар мен қарындасым екеуі жалғыздікті екенімді айтып, қарттар үйіне орналастыруға үгіттеді. «Дегендерің болсын» деуім сол, құжырамды бір айға жеткізбей сатып жіберді де, мені қарттар үйі емес, осы жерден бір-ақ шығарды. Диспансерге кіріп келе жатып оның бір кезде өзім есепші болған жындыхана екенін көріп есімнен танып, құлап қала жаздадым. Бірақ кеш. Қара шаңырақ қарындасымда, саяжайдағы баспанамның ақшасы Жортар сияқты «қамқоршыларымның» өңешінен өтіп кетті.

Ақыл-есі түзу адамның мына жерге көндігуі қиын болады екен. Орынтақтан бастап айналамның бәрі жат, бәрі жеркенішті. Әжетханасына да, асханасына да кіре алмаймын. Жуынатын жері де адам көргісіз. Қарға адым жер аттауы мұң байғұстармен бірге май, тұзы жоқ сылдыр суды қалайы тостақтан ит сияқты еденде отырып сораптаған кезде, «бүйтіп өмір бойы азапқа салғанша бала кезімде басқа ауру жіберіп неге өлтіре салмадың» деп құдайды қарғаймын. Әжептәуір кітаптарым бар еді, оларды да босаға күзеткендер алып қалды. «Итке темір не керек?» дейді. «Ау, мен есуас емеспін» десем, «Бәлкім, Пушкин шығарсың» деп жырқ-жырқ күледі.

- Жортар не деді? Уәдесі қайда оның?

- Ол бұл жерге былтыр келді. Бұрын департаментте болатын. Не істеу керек? Қарындасым екеуінің алдап соққанына қаным қарайып жүрсе де сыр білдірмей мына қапастан құтқаруын өтіндім.

- Бара салатын баспанаң жоқ. Өзірге жүре тұр. Қарттар үйіне барғанда да көретін құқайың осы, - деді ол.

Сөйтсем Жортардың алашағы әлі таусылмапты. Ендігі нысанасы – зейнетақым сияқты. Мен бұл қорлыққа шыдамадым. Аулада ұран жазып, айқайлап жүрген Орынтақ екеуіміз өшімізді арақтан алдық. Есімді жисам у-шу. Орынтақ түн жамылып Жортардың кеңсесіне кіреді де орынтағын быт-шыт қылып, телефондарын шағып тастапты. Ол байғұс бәленің бәрі орындықта деп ойлайды. Ертесіне Жортардың тергеуі басталды.

- Талға байлайық па, әлде ине шаншиық па?

Күйеу бала мүлде жат адам сияқты. Өйткені ең басты кінәлі мен ғой. Ыстық күннің астында талға таңылғым келмегендіктен дәріні таңдадым. Ол да оңай емес. Бір мезгілде 20 құты дәрі егеді. Сосын күні бойы мең-зең болып жүресің де қоясың. Дәрінің уыты қайтқаннан кейін Жортарға апарды. Орынтағын жаңалап алыпты. Телефондары да безілдеп тұр.

- Саған не жетпейді осы? Кәрі қойдың жасындай жасың қалғанда тып-тыныш жүрмейсің бе?

Көкейімдегі барлық шер-шеменді ақтардым. Бірақ Жортар әйелін сүттен ақ, судан таза адамдай ақтап шағарды да, кінәнің бәрін өгей әкеге теліп қойды. Дегенмен:

- Жақсы, қарттар үйіне орналастырайын. Бірақ ол үшін мені қамқоршым деп тануың керек. Онысыз болмайды. Бірақ оған дейін бүлік шығармай, шыдай тұр, - деген сөзіне ішім жылып қалды.

Осыдан кейін ол мені машинасына мінгізіп поштаға алып баратын болды. Зейнетақым 9 мың 128 теңге екен қол қойып, санап алдым. Бірақ 9 мыңды Жортар өңмендеп өзі алды да, 128 теңгені маған ұстатты. Міне, көрген күнім осы. Ай сайын поштаға барып, адал ақшамды Жортарға өз қолыммен санап беріп тұрамын. Кейде өзегімді өртеген өкініш пен ызадан ішім удай ашып, жылап жібере жаздаймын. Ол болса адвокат жалдаймын, судьялармен сөйлесемін деп істі әлі сағыздай созып келеді. Ал менің мына ит байласа тұрғысыз жерде бір минөт те өмір сүргім жоқ.

Түк білмейді екем. Мынау айтуға ауыз бармайтын қатыгездік қой, құдай-ау! Осыншама езгіге шыдап жүрген Домбыраның жүйкесі темірден жаралған екен қайта. Осыдан кейін Жортарға қалай қол ұсынып, қалай амандасуға болады?

Домбыраны жаңа көргендей аяп кеттім.

* * *

Ыстыбай атамның жиналысы партия серкелерінің ұрандатқан бас қосуларына ұқсамайды. Партия демекші, біздің ауылда бір партияның қорасынан екінші партияның қорасына қой сияқты кіріп кететіндер жыртылып айырылады. Ондайлар «сатқын» атандық-ау деп те ұялмайды. Әйтпесе, Шыңғысханның «Сен бүгін Қайырханды сатсаң, ертең мені сатасың» деп, Отырар опасызын қалай жазалағанын бесінші сыныптың оқушысына дейін беске біледі емес пе? Осының бәрін көріп жүрген Нұртуған нағашым түңіліп кеткенде «партия біткен түптің-түбінде өз өтірігіне өзі тұншығып өледі» деп, маған Том Сойэрдей досты тауып берген американың аты әлемге әйгілі жазушысынан мысал келтіреді.

- Жортар келді ме? - деді, Ыстыбай атам жұрттың бәрі түгел жиналды-ау деген кезде.

- Келді, - деді біреу, - залда отыр.

- Онда мәселені «Жортар» деп жазып қойыңдар.

- Екінші мәселені қараймыз ба?

- Ол неғылған мәселе? Оны кім ұсынып отыр?

- Алдағы айда сайлау ғой. Бас дәрігер өз партиясының атынан бір ауыз сөз сұрап отыр.

- Ерікпесін, сайлаудың кампаниясы әлі басталған жоқ.

Сөйтіп, жиналыстың күн тәртібіндегі «Жортар» деген жалғыз мәселені Ыстыбай атам бастады.

- Жортар қарағым, мына елдің де сен сияқты құдайдан үміті бар. Тамағы, бала-шағасы бар. Оларға да таза дәм, таза су керек. Ал, сенің анау көлік жуатын жеріңнен ағып жатқан дәрі аралас лайың бәріміздің бау-шарбағымызды майқамдап түгесті.

Мектептің іші араның ұясындай гуілдеп кетті.

- Ақсақал орынды айтып отыр.

- Көлік емес, өлік жуатындай иісі әлем сасиды сайтанның...

- Май мен шаңға химия араласқан соң тірлік оңа ма...

- Ойбай-ау, ол жерде адам мен итті қағып кеткен байдың балалары көліктеріне жұққан қан-жынды жудырады дейді түнделетіп...

Жортар орнынан атып тұрды.

- Өйтіп жала жаппаңыздар, мен заңға қайшы келетін ештеңе істеген жоқпын.

-Өй, Жортар, сен өйтіп шыржаңдама!

- Рас, - деді Жортар түтігіп.

Жұрт тағы да дабырласып кетті.

- Әй, Жортар, біз бұл жерге біреудің жыртысын жыртып келіп отырған жоқпыз, балалардың болашағын ойлап келіп отырмыз. Өтірік десең шарбағымызды барып көр...

Жортардың бедірейіп, міз бақпауы жанына қатты батып кетті-ау деймін, Ыстыбай атамның жүзі де күреңітіп кетті.

- Мен айтатынымды айттым, - деп Жортар да қасарысып тұрып алды.

Мен де шыдамадым. Отырғандар одырая қарасты. Жүздерінде бұл бишікеш не айтпақшы деген таң-тамаша кейіп бар. Жалпайған, сопайған беттер мен бақырайған, сығырайған көздердің арасынан Айқыз мен Нұртуғанның да жүздерін байқап:

- Халайық, - дей беріп ем тамағым құрғап, үнім шықпай қалды. Айқыз жүгіріп келіп «Кока-Кола» ұсынды.

- Құтыбас, а, Құтыбас, мына балаң адам боп қапты, әй.

- Жиналыстан соң «жуып» жіберу керек.

- Тұрысын қараш-ш-ш, қасқайып.

Быжылдап көпке дейін басылмайтын көпіршікті газы кеңсірігімді жарып жібере жаздаған «Кока-Кола» тамағымды жібітіп, жан сарайымды шайдай ашты.

- Халайық, - дедім тағы да айналама қарап, - ойыма «Қыз Жібек» фильміндегі ру басыларын ауызбірлікке шақырған Төлеген түсті. Ол отты жанары сұлу Жібекпен тоқайласып қалған сәтте бірауық аңтарылып тұрып қалмаушы ма еді? Мен де Айқызды іздедім. Олар Нұртуған екеуі терезенің

қасында тұр екен. Абыржи бастағандарына қарағанда, мынау бірдеңені бүлдірмесе игі еді деп қобалжып тұрған сияқты.

- Мен Ыстыбай атамның бір өлеңін оқып берейін. Атам оны кезінде басқарма болған Төскебай деген құрдасына шығарған екен.

Төскебай, ақылың бар, бас адамсың,
Күнделікті табысқа мастанасың.
Алдап жеп әркімдерден бес-он тиын,
Ақыретке барғанда - масқарасың!

Қарындас сіздің үйде жібек баулы,
Ер жігіт күн көреді дені саулы.
Мұсылман ақыретті ойлау керек,
Ақырет - мұсылманның үлкен аулы!

Бұл өлеңмен айтайын дегенім, Жортар да жамағаттың мәңгілік мекені – көр азабынан қорықса деймін. Мен болдым. Мектептің іші тағы да гуілдей жөнелді.

- Әй, мына өлеңді Жортар түсінсе жақсы ғой...

- Сөз-ақ болды-ау...

Айқызға қарасам дұрыс дегендей, күліп тұр екен. Жортар болса уы сыртына тепкен қарақұрттай тырсиып, ала көзімен атып жібере жаздайды.

* * *

«Орманбет би өлген күн, он сан ноғай бүлген күн» дегендей, Жортар екеуміз диспансерге екі бөлек қайттық. Бұрын ол мені сары алтындай салмақтап «Джипіне» мінгізіп алатын. Бұл жолы өлмесең өмірем қал дегендей ми қайнатар ыстықта жаяу тастап кетті. Бұл - «ел айрылғанның» маған бағыттаған алғашқы соққысы еді.

Жұмысқа келген соң екі өкпесін қолына алып күтушілер жетті. «Жортар шақырып жатыр» дейді еңтігіп. Барсам орынтағында өкпесімен қабынып, өтіменен жарылып, түтігіп отыр екен.

- Түлкіні түлен түртсе түнде жортар деген. Қандай түлен түртіп жүр сен баланы? - деді сіріңкедей жіңішке шылымының күлін шертіп-шертіп жіберіп.

- Ешқандай түлен түрткен жоқ.

- Енді ненің буы желіктіріп жүрген?

- Сасық суы кілкіген арықтан аттағанмен, алқалы топта ақиқаттан аттай алмайды екем.

- Бәлі, ұстазың есуас Домбыра болды ғой. Мен сені дүниеге икемі бар пысық жігіт бола ма деп үміттеніп жүрсем. Мылжыңдықпен малтасын езген нағашымның жолын қуам

десеңші. Демократсымақтар...

Ызғарлана сөйлеген Жортар қызбаланып орынтағынан тұрып кетті. Бөлмесін ерсілі-қарсылы кезіп жүр. Маған столының үстіндегі күнпарақты көрсетіп ақыл айтатын әдетіне тағы басты.

- Бермен қара кішкентай данышпаным, тарихшылар Ленинді жауыз болған екен деп таңғалып жүр ғой қазір, бірақ Сталиннің сойқаны одан асып түскен жоқ па? Хрущевті те күстәнәлап еді, енді «ойбай, Брежнев одан өткен албасты екен» деп, аһылап-үһілеп шыға келді. Ә-ә, «Қайда барсаң да Қорқыттың көрі» деген осы. Бұл жерден мен кеткенмен ертең тағы бір Жортар келеді. Қуырдақтың көкесі сонда болып жүрмесін.

Ол коммунистердің көсемдерін басқа ұрып санай бастағанда, әкем сүйсініп айтып отыратын «Ай, Абылай, Абылай, Он бір ғана жасыңда, Әншейін-ақ ұл едің, Он бес жасқа келгенде, Әбілмәмбет төренің, Түйесін баққан құл едің, Абылай атың жоқ еді-ау, Сабалақ атпен жүр едің» деген Бұқардайын жыраудың термесі ойыма орала кетті. Міне, сол бетің бар, жүзің бар демей кемшілігін тура айтқан жанкешті жыраудың тілін байлап, басын кеспеген Абылай хан не деген текті еді! Бірақ оны Жортарға айттың не, айтпадың не, бәрібір: «Домбыра сияқты есуастар мен сенің нағашың сияқты мылжыңның жанына не керек осы, а? Тамағы тоқ, көйлегі көк болса жетпей ме?» деп, талағы тарс айырылатыны анық.

- Боспын ба?

- Бар, жоғал.

Азаттық деген арқа-жарқа қуанышты өз жаныңмен сезіну қандай ғажап, сыртқа шығып ем тынысым ашылып, арқам кеңіп сала берді. Осында келгелі еңсемді көтертпей жүрген белгісіз бір зілбатпан жүк те иығымнан өзінен өзі сыпырылып түскендей. Жүрегімде көлік жуушы балаларға деген сүйсіпеншілік сезім тамыздың өрігіндей уылжып қоя берді. Президенттердің тарихын хатқа түсіретін шежірешілер біраз жылдардан кейін мына балалардың біреуі туралы «Ай, Абылай, Абылай...» дегендей, «Бәленбайыншы жылдың түгенбайыншы айында көлік жуған бала еді» деп сүйкектетіп отырмаса неғылсын...

* * *

- Көке, сізге хат келді...

Алдымнан арқа-жарқа болып жүгіріп шыққан Тінәлі қолыма бір конвертті ұстата берді. Ойым лезде он саққа бөлінді. Нұртуған нағашыма еліктеп өлең жазатыным бар еді, соның біреуіне редакторлардан келген жауап болды ма екен? Біреуі болмаса біреуі жариялап қалса әжеп емес деген есек дәмемен өлеңдерімді жолдамаған газетім қалмаған шығар. Бірақ бәрінен құрғақ ақылға толы хат келеді де тұрады. Кейбір газеттер, тіпті,

аттың бауырына алып, «сабап» та алады. Бір қу тілді редактор шымалдай қаптаған өлеңшілерге жеке-жеке хат жазуға ерінді ме білмеймін, әйтеуір, «Аттарыңды тауып ал» деп, айқайлатып тақырып қойыпты да, шығармалары сынға шыдас бермеген мен сияқты бір топ ақынсымақтардың аты-жөндерін өлең шумақтарының тәсілімен тізіп шығыпты. Тізімінің «тұздығы» да тұщымды сайтанның.

«Қожанасыр бір тойдан тойып шықса, қара басып, өзінің атын өзі танымай қалыпты. Бірақ бұл масқаралығын жұртқа білдіргісі келмеген әпенді «уа, жамағат, мен қазір атымды атамын, тез өз аттарыңды алып, тайып тұрыңдар» деп, доқ көрсетеді-міс. Қожанасырдың мінезінен құлағдар жұрт «мына сойқан атса атып тастар» деп, аттарын дереу аулаққа алып кетеді. Сол кезде Қожекең мама ағашта жалғыз қалған атына мініп кете барады. Сол сияқты дейді, - әлгі жағыңа жылан жұмыртқалағыр редактор, - сендер де аттарыңды тауып алыңдар депті де, қаптаған аты-жөнді «Нақ-нақтың» әнімен ұйқастыра термелеп шығыпты. Бір жағынан киім-кешектері сияқты аты-жөндері де ала-құла болып келетін ақын ағайындарды да «дырау қамшысымен» бір-бір осып өткен бе, немене?

Тобылғының түбінен,
Қазық алдым, сылқ-сылқ!
Бөдененің етінен,
Азық алдым, былқ-былқ!
Екі манақ, нақ-нақ,
Айта бар, қайта бар,
Д. Құдабай, М. Жұмабай,
Ішім-ай! Дертім-ай!
Қаба-Сақал Еркін-ай,
Мырзатегі Ерсін-ай,
Кәкітайұлы Берсін-ай,
Қ. Шоқыбас пен К. Құтыбас,
деген серілерге де сәлем айта бар!

- деп оспақтата жазған. Менің аты-жөнім осы түбің түскір «өлеңсымақтың» қайырмасындағы «К. Құтыбас» деген болады. Содан бері хат-хабар, газет-журнал дегеннен «қара қағаз» келгендей жаным түршігетін болған. Мына хат та сау сиырдың жаппасы емес шығар, әйтпесе сүйінші сұрап сәлем жолдайтын екі туып бір қалған кімім бар еді» деп конвертті қорқа-қорқа қолыма алдым.

Хаттың түр-түсі біздікіне ұқсамайды. Мөрлері де, әріптері де шет елдікі. Тек конверттің ішіндегі қағазға өрнектелген маржандай жазулар ғана көзіме жылыұшырап, қобалжыған көңілімді орнына түсірді. Біздің сыныпта бүйтіп тек қана

Сана жазатын. Алпыс екі тамырымды нағашымның «ыстық дәрісі» қуалап өткендей болды. Көзіме жас сияқты бірдеңе үйірілгендей.

«Тұманды Альбионнан Сәлем!

Сәлематсың ба, Көркемтай! Хал-жағдай, денсаулығың жақсы ма? Ата-анаң, бауырларың аман-есен бе? Демалысты қалай өткізіп жатырсың?

Өзіме келетін болсам, дін аманмын. Бұл жақтың ауа-райына да, адамдарының мінез-құлқына да бойым бірте-бірте үйреніп келеді. Жақсы ел, көркем қала, тіпті, сен жақсы көретін жазушы Конан Дойль тұрған Бейкер-Стрит көшесінің қызықтары да ғажап; бірақ өзіңнің туған жеріңе ештеңе жетпейді екен.

Есіңде ме, сабақтан қайтып келе жатқанда маған ұлын аш-жалаңаш жұртты, ауру-сырқаулар мен қайыршыларды көрсетпей тәрбиелемек боп үлде мен бүлдеге толы сарайынан шығармай ұстаған патша туралы айтып беріп ең ғой. Бірақ ол бала өсе келе әке сарайының аста та төк ас-суы мен жанына жайлы тұрмысын тәрк етіп, ақиқатты іздеп жолға шықпаушы ма еді. Мен қазір ежелгі үнді елінің Шакья тайпасынан шыққан сол Сиддхартта Гаутма* сияқтымын.

Лондонда оқу үшін жан-жақтан келгендер өте көп. Бәрі ауқатты адамдардың ұл-қыздары. Солардың қызық қуып, қыдырумен жүргенін көргенде сен сияқты дарынды балаларды осында оқытса ғой шіркін, деп армандаймын.

Қайғы-мұңымды айтып көңіліңді жабырқатпайын. Хат жазып, елдің жаңалығын, ағайынның амандығын айтып тұр. Ауылды ойласам жылағым келеді. Ал хош, көріскенше күн жақсы болсын.

Сәлеммен, Сана!

7. 07. 2007.

Лондон».

Тікемнен тік тұрған күйі хатты екі қайтара оқып шықтым да, астаң-кестең болған көңіл толқынын тыныштандыра алмай шарбақтың іргесіндегі орындыққа сылқ етіп отыра кеттім. Биылғы демалыстың менің ғұмырнамамадағы күрт бұрылыстың біріне айналғанын ол қайдан білсін.

IV.

Нағашымды айтам да, намысшыл ғой, байлар мен бағыландардың көлігінің кір-қоңын жуып тапқан ақшадан ар-ожданының барқадар таппасын білді де тайып тұрды. Айқыз да

Сиддхартта Гаутма* – Будда.

тамақ сататын кәсібін тастады. Қазір газетке бірге жарияланатын жырлары сияқты редакцияда Нұртуған екеуі бір бөлмеде қатар отырады. Шұғыл хабар-ошардың қамымен компьютердің клавиштерін шықылдатып баса жөнелгенде қайран қаласың, қызығып та кетесің.

- Көркемтай, не болды, тыныштық па?

Көңілімнің қабаржып тұрғанын байқаған нағашым алдындағы бопыраған қағаздан басын көтерді.

- Тыныштық. Бірақ...

- Айтсаңшы енді үздіктірмей?

Неге айтпасқа? Редакцияға да сол үшін келген жоқпын ба? Нағашым тұрмақ күллі жұрт білуге тиіс сұмдық қой бұл? Бар күш-қайратымды жиып, тез-тез айта бастадым. Нұртуған мен Айқыз «бәсе, бәсе, бірдеңені жүрегіміз сезгендей еді» дегендей, демдерін ішіне тартып, тұнжырап, ойланып қалды. Бөлмеде зілмауыр тыныштық орнаған. Бұл тыныштық жалғыз Жортар ғана емес, дүниежүзіндегі барша қиянатқа бағытталған қарсылық акциясы сияқты еді.

- Газетке сұранып тұрған тақырып, кімнің кім екенін жұрт білуі керек!

Мен Айқыздың алдындағы шыны құтыдан пиалаға мұздай су құйып іштім де, келген шаруам осымен бітті дегендей диванға отыра кеттім.

- Несі бар, орынды ұсыныс, - деді нағашым.

- Тоқта, - деді Айқыз, - ойланайық.

Мен шыдамадым:

- Не ойланатыны бар? Ыстыбай атамның жиналысы бар, екі мақаланы қатар беріп, белі үзілген жыландай қайқаңдатып тастамаймыз ба, нәлетті?

- Жә, егер біз Жортардың жағымсыз қылықтарын жариялап жіберсек, ол біз барғанша Домбыраны тезге салып қояды. Сондықтан алдымен Домбыраны құтқару керек.

Қанша дегенмен өмір көрген ғой, нағашым қауіп айтты.

- Қалай құтқарамыз? Біреуге жасаған жақсылығымыз өзімізге бәле боп жүрмей ме? Оның үстіне барар жер, басар тауы жоқ байғұс сыртынан пішкен тонымызға қалай қарар екен?

- Біріншіден, Домбыраның есі дұрыс деген анықтамасы болса, біздің әрекетімізді «заңға қайшы» деп ешкім жазғыра алмайды. Екіншіден, мен кеше қарттар үйінің директорынан интервью алдым. Ол жердегі жағдай Жортардың диспансерінен әлдеқайда жақсы. Айтпақшы, Азатты ұмытып барады екенмін ғой. Көркемтай, сен барған бетте Азатты тауып ал да, қасыңнан бір елі шығарма. Өйткені оны енді жалғыз қалдыруға болмайды.

Айқыз жарады. Ойы мен жоспарын тастай ғып түйіп-түйіп тастады. Нағашым да осы байламға тоқтады.

* * *

Суы сорғалаған шүберектен қолдары босамайтын көлік жуушылардың жасы әр келкі. Көбісі жазғы демалысқа шыққан оқушылар. Жортар үшін олар іздесе таптырмайтын еңбек қолы. «Зейнетақы қорын аш, оған ай сайын ақша аударып тұр» деп те ешқайсысы шалғайына оратылмайды. Ата-аналары да, балалары да, тапқан аз-маз ақшаның буына мәз. Өзі сияқты жын-перілермен ауыз жаласып, кәсіпорынын «өлі нүктеге» айналдырып қойған Жортар салық та төлемейді. Сосын, бұл енді нағашымның уайымы, анау он екіде бір гүлі ашылмаған балалар мен қыздардың болашағы не болмақ? Болашақта әке, ана атанудан үміті бар өрімдей ұл-қыздар мынау еттен өтіп, сүйекке жеткен суық судың зардабынан соңыра сан соқпай ма? Әсілі нағашымның:

- Шіркін, дүниенің тұтқасы қолымда болса анау байманаптардың көліктеріндегі шаң-тозаңды емес, алдымен Жортар сияқтылардың жан-дүниесіндегі кір-қоқысты жуып, тазартар ем, - деп армандайтыны рас екен. Мен болсам жиенсініп «кедейдің күні кіжінумен өтеді» деп күлуші ем.

Біржола кететін күні ғой деймін, Нұртуған нағашым доңғалақтарына қан қатқан Жортардың «Джипін» жумай қырсықты.

- Неге жумайсың, ол көшедегі бұралқы иттің қаны? - деп ежірейді жүргізушісі.

- Немене, бұралқы иттерді басып-жаншып өте беріңдер деп бұйырып пе еді біреу? Бәлкім Домбыра сияқты ақсақ-тоқсақтарды да аямайтын шығарсыңдар.

- Әй, мынау қалай-қалай сайрайды өзі.

- Қай құлағыңмен естісең де айтқаным ақиқат.

- Қап, сені ме, осыдан Жортарға айтып қаңғыртып жібермесем бе.

- Одан да зорына бар. Бұл жерде ешкім құлақ кесті құл емес!

Осы сөзден кейін күйіп-піскен мосқал жүргізушінің көмейіне құм құйылған...

Бұл қараң өшкір жерден тезірек кетпесе болмас. Домбыра қайда жүр болды екен? Орынтақ байғұс ше? Ойымды ақсақ аяғын сүйрете басқан Домбыра бөлді. Түсі оңған матадай боп-боз боп кеткеніне қарағанда бірдеңеден өлердей қорыққан.

- Көркемтай, аналардың түрі жаман, мені шынымен есуас қылуға бел буған сияқты...

- Қалай?

- Әлгінде «сап-сау адаммын ғой, қарттар үйіне қашан ауыстырасың» дейінші деп барсам орынбасарымен күбірлесіп отыр екен. Қабылдау бөлмесіндегі сұлуы бір жаққа шығып кет-

кен бе, есіктері шалқасынан ашық. Менің тұрғанымды сезбеген Жортар орынбасарынан:

- Домбыраның шаруасы не болды? - деп сұрады.

- Қанша шара қолдансақ та ой-санасы әлі берілмей жатыр, - дейді анау.

- Енді не істеу керек?

- Басынан кірпішпен ұрудан басқа амал қалмаған сияқты...

- Мынауың жақсы ой екен...

Домбыра еңкілдеп жылап жіберді.

- Екеуінің пиғылы үрейімді ұшырғаны сонша, жүрегім аузыма тығылды. Енді маған бұл жерде бір күн де қалуға болмайды.

- Бұларды адам ба десем, нағыз аюан екен ғой. Жә, қорықпа, бір әрекет жасармыз. Мә, насыбай атасың ба?

Жол-жөнекей сатып алған көк бұйра насыбаймен көңілін орнына түсірмек болып тұрғанымда ұялы телефоным «әндетіп» қоя берді. Айқыз екен.

- Әлө, тыңдап тұрмын?

- Біз құқық қорғау органдарының адамдарымен бірге қазір жетеміз. Домбыра айнып қалмасын, көңілінің құлақ күйін тура- лап қой...

Байланыс үзіліп кетті. Мен Домбыраға қарадым.

- Қалай, аға, Геракльдің он үшінші ерлігін жасаймыз ба?

Насыбайға елтіп тұрған ол:

- Он екі-ақ ерлігі бар емес пе оның? - деді.

- Сіз он үшіншісін жасайсыз. Ол ерліктің атын «Геракльдің жындыханадан қашуы» деп қоямыз.

- Рас па?!

Домбыра қолымды ұстай алды. Көзінен ытқып жас шыққан. Қуаныш жасы. Ләйліден айырылған Мәжнүңдей үнемі мұңға ба- тып жүретін мұндардың сүйінішіне ортақтасу қандай бақыт.

- Сендей баланы туған анадан айналайын! - дейді кемсеңдеп.

- Басың бар бала екенді келгеніңде-ақ біліп, бір жаманның ар- бауына түсіп қалмаса екен деп тілеуші ем құдайдан. О, Жаратқан ием бар екенсің ғой!..

Көлік жуушыларға қолды-аяққа тұрмай көмектесіп жүрген Азат әне-міне болғалы тұрған қуанышты сезгендей бізге жалтақ- жалтақ қарап, күліп қояды.

* * *

Айқыздың «құқық қорғау органының адамдары» дегені про- кураатура, полиция және адвокатураның қызметкерлері екен. Жортар жұмысында болмағандықтан олар тиісті құжаттарын орынбасарға көрсетті де Домбыра мен Азатты мәшинеге мінгізді. Істің насырға шапқанын сезген орынбасар шу шығарған. Оның қоқан-лоққысына едірейіп шыға келген қарауылдар жол- ды бөгегісі келген. Бірақ:

- Жортармен бірге жауапқа тартылайын демесеңдер қақпаны ашыңдар, - деген «оқалы жағалылардың» сұсты жүздерінен тайсақтап, жолды босатты. Орынтақ болса мед- бикелер мен күтушілерді мазақтап анандай жерде ыржиып тұр.

Жындыхананың ауласы көзден тасаланып, мәшине қалаға апаратын үлкен жолға түскен соң Домбыра бәледен құтылғаным рас па дегендей еркін тыныстады. Оқиғаның анық-қанығына көзі жете бастаған прокуратура қызметкері:

- Ойпырай, мұндай қатыгездік те болады екен-ау, - дейді шо- шынып.

- Жүрегінде өзінен басқаға орын қалмаған мансапқорлар, әдетте, осындай болып келеді, - дейді нағашым.

- Орынтақты қимаймын, - деді осы кезде Азат.

Айқыз үнсіз. Бұл үнсіздік түбіне сан алуан сырды бүккен мұхиттай тым тұңғиық.

- Аға, - деді ол бір уақытта Домбыраға жүзін бұрып, - егер Жортар жаздым-жаңылдым деп келсе кешіресіз бе?

Кешірім мәселесі менің миыма кірмеген дүние екен. Шынын- да қайту керек? Бұл өзі кешіруге жататын нәрсе ме? Бірақ неге болмасын? Әлемде бұдан да зор қылмыс жасағандарға кешірім жасалып жатпай ма?! Тосын сауалға Домбыра да қиналды білем:

- Қайдам қарағым, уақыт шіркінді «емші» дейді ғой білетіндер. Өкініштің орны толып жатса, өкпелей бергеннен не ұтам? - деді.

- Мұныңыз ақыл, аға...

Айқыз маналы бері өзін мазалаған сауалдың жауабын естіп, көңілі жайланғандай Азатты мойнынан құшақтап, өзіне қарай тартты да, шашынан иіскеді. Не деген мейірім десеңші! Жал- пы, Айқыз анау ғажайып хиссаларын Азатқа емес, маған арнап айтқан сияқты. Әбу Ханифа Имам Ағзамның әп-әдемі баста- латын өмірінің соңы қасіретпен біткенде кәдімгідей мұңайып қалғанмын. Шын аты Нұғыман ибн Сәбит екен. Парсыдан шыққан сол парасат иесіне шаһар биеушілері қазылық қызмет ұсынады. Бірақ төрден төрелік айтып, біреуді айыптауға жаны қас Әбу Ханифа «мен ол қызметке лайық емеспін» деуден тан- байды. Өмірі орындалмағанына ашуланған озбыр халифа оны зынданға тастатқызып, қашан келісімін бергенше күн сайын он рет дүре соғыңдар деп бұйрық береді. Бірақ өз дегенінен қайтпаған Әбу Ханифа зынданда жатып қайтыс болады. Оның орнында мен қайткен болар ем? Байлық пен мансапқа бір бүйрегі бұрып тұратын желөкпе емеспін бе, төкәппарсып төрелік айтуға кегенде алдыма жан салмайтын шығармын жүдә...

* * *

Алдын-ала кесіп-пішіп қойған соң Домбыраны қарттар үйіне, Азатты балалар үйіне орналастыру мәселесіне онша қинала қойған жоқпыз. Істің жылдам бітуіне, әлбетте, құқық қорғаушылардың да ықпалы әсер етті. Олар енді Домбыраның арызы бойынша Жортардың үстінен қылмыстық іс қозғамақ. Нұртуған мен Айқыз редакцияға тартты. Маған олардың мақалаға «Жындыханадан қашу» деген ат қоямыз деген батылдықтары ұнады. Одан кейін... нағашым қолыма Айқыз екеуі бастарын түйістіріп түскен «Тойға шақыру» деген қатырма қағазды ұстатқан кезде «рас па, өтірік пе» дегендей абдырап тұрып қалыппын. Айқызға қарап ем ол: «рас» дегендей, басын изеп, күлді. Той тамызда болады екен.

Сонда мен не істемекпін енді? Алдымен Санаға хат жазайын. Ештеңені бүгіп қалмау керек. «Адамның мінезін түзеуге болмайды деген кісінің тілін кесер ем» деп Абай атамыз айтқандай, Сана екеуміз екі жақтап қолға алсақ, Жортар көкемнің мінезін де жібектей ғып шығарармыз әлі.

Ал екі қолға бір жұмыс табылар. Алда бір ай демалыс бар. Іргемізде қала тұр. Оның үстіне ауылымыздың кент деген аты бар. Бәлкім жаңадан ашылған сауда орталығының барып кел, алып келіне жарап қалармын. Кенттің балаларының бәрі сонда. Тұтынушылардың алған заттарын арбамен көліктеріне жеткізіп бергені үшін кәдімгідей табыс табады. Алды алғашқы табысына велосипед сатып алып жатыр. Болмаса әкемнің пиязы бар емес пе? О-о, ол дегеніңнің жұмысы ауыр болғанымен арық-атыздағы суға шомылып, балық аулағанға жүдә жақсы. Орликтің балалары да ойынның неше атасын біледі. Бұл ұсынысқа Тінәлінің де бөркі қазандай болып қалары анық. «Болар елдің баласы он бесінде баспын дер, болмайтын елдің баласы отызында жаспын дер» деп Ыстыбай атам айтпақшы, бәйтеректей биік еліңнің бір бұтағына айналып, жапырақ жайып, ақ адалынан нан жегенге жетсін.